

DDie uw iugd vernieuwt
als die in een arend...

De Reformatie
jaargang

De Reformatie

WEEKBLAD TOK ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

KERKELIJK LEVEN / E.A. de Boer

In dit nummer:

KERKELIJK LEVEN

E.A. de Boer

Vraagtekens bij de
alpha-cursus

MEDITATIEF

C.J. Harryvan

Opvang

WANDELEN MET GOD

O.W. Bouwsma

Omwegen

ACHTERGRONDEN

J. van Bruggen

De draaideur tussen
exegese en doematiek

SAMENLEVING

A.J. Verbrugh

Ontkommerd op de
terugtocht van de
christelijke pibliek 2

KERKGESCHIEDENIS

H. Veldman

Johannes a Lasco
1499-1560 3

LIED VAN DE WEEK

J. Smelik

Liet 264: Jeruzalem,
o stad zo hoog gebouwd

en verJer...

Uit de kerken / Meegelezen

53

57

58

59

64

68

73

VRAAGTEKENS BIJ DE ALPHA-CURSUS

De Alpha-cursus is een methode van evangeliseren die aanslaat. Die voorziet in een behoefte: om het evangelie aan mensen die je kent op frisse wijze aan te reiken. En om zelf enthousiast te worden de blijde boodschap uit te dragen. In het eerste artikel schetste ik de vormgeving van de cursus: een diepgaande kennismaking met het christelijk geloof, een persoonlijke benadering, met een biddende gemeente op de achtergrond. In het vervolg ga ik kritisch in op de theologische achtergrond, Waf doen we met de "evangelische" lijnen?

Wat is de *structuur* van de Alpha-cursus? Er is gezegd: deze cursus biedt geen leer, anders dan de inhoud van de Bijbel. Deze cursus is gewoon een bijzondere methode. Een bijzondere benadering van mensen door kerkleden. Er wordt gezegd: de Alpha-cursus kan in allerlei kerken van verschillende signatuur gebruikt worden. Zo bijbels is die. En inderdaad stelt het boek: "In zekere zin maakt het niet

zoveel uit bij welk kerkgenootschap wij zijn aangesloten ...", gevolgd door een opsomming van rooms-katholiek tot pinkstergemeente (132).

Dat zou mooi zijn: een cursus die zoveel eenheid van geloof vertegenwoordigt! Die verschillen te hopen komt. Maar is het niet naïef om te verwachten dat zoiets mogelijk is? Er zijn toch verschillende stromingen in het christendom.

Hij bestudering blijkt dat de Alpha-cursus wel degelijk de bijbelse thema's in een bepaalde structuur presenteert. Dat is ook niet verwonderlijk. Als de Bijbel zelf in de vorm van een handboek voor het christelijk geloof gegeven was, hadden we nooit een belijdenis hoeven schrijven. Gelovig nadenken brengt structuur aan. Het is naïef te denken dat "evangelisch" het beste is, omdat het zo eenvoudig de Schrift lijkt na te spreken.

Het gereformeerd verstaan van de inhoud van de Bijbel heeft een duidelijke structuur. Die is neergelegd in de belijdenissen. Is dit slechts een van de varianten binnen de wereld van het christelijk geloof?

KERNREDACTIE

DRS G J VAN MIDDELKOOP.
DRS A.L.Th. DE BRUIJNE.

OVERIGE REDACTIELEDEN

DR E R DE BOER. DRS B BOS,
DRS I.D. HAARSTMA, DRS P. HOUTMAN,
PROF. DR. B. KAMPHUIS.
DRS B. LUITEN. DRS K. DE VRIES

MEDEWERKERS

J.J.D. BAAS, DRS C.J. HAAK,
J.M. DE JONG. DR J. SMELIK,
DRS. H. VELDMAN

REDACTIE-ASSISTENT.

H. PRINS, Buiten Nieuwstraat 86-1, 8261 AX
Kampen, Tel. (038) 3331242

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan
De Reformatie. Postbus 24, 8260 AA Kampen.

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES.

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre B.V.
Postrekening 406040 t.n.v.
De Reformatie. Goes, Postbus 25, 4460 AA
Goes Tel (0113) 215591

ABONNEMENT

f 90,00 per jaar, f 49,00 per halfjaar, studenten
f 74,50 per jaar (binnenland) Buitenland
f 149,00 per jaar (Europa zeepost)

Een abonnement kan per maand ingaan.
maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee
maanden voor het verstrijken van de beta-
lingstermijn (opzegging van jaarabonnement
voor 1 november, van een halfjaarabonnement
voor 1 juni)

Losse nummers f 2,05 (excl. Porto)

De Reformatie is op cassette verkrijg-
baar bij de Stichting Bralectah
Tel (0521) 515946.

ADVERTENTIES:

Prijs f 0,95 per mm Contracttarief op aan-
vraag

Zonder schriftelijke toestemming van de
uitgever is het niet toegestaan artikelen uit
dit blad over te nemen.

ISSN 0165-5191

De negentiger jaren van de 20e eeuw hebben de ineensdorting van allerlei denksystemen te zien gegeven. Communisme en socialisme zijn weggevaagd. Maar ook de leerstellige benadering van het christelijk geloof is uitgehold. Dat is de geest van de tijd (die noemen we: postmodernisme).

We merken het onder onszelf. In plaats van geloofsleer wagen we naai. beleving. Uitleg van de Schrift zónder flinke dosis "toepassing op de praktijk" hangt voor ons gevoel in de lucht. Zo is ook de dogmatiek, systematische bezinning op de geloofsleer, minder populair dan ooit. Daarom moeten we oppassen met zeggen: als in de Alpha-cursus de Bijbel opengaat, is het toch goed?! Het gereformeerde is dan niet meer dan een variant.

Het was niet onze bedoeling spijkers op laag water te zoeken, toen we het boek van Guinbel bespraken. Ik wil doorgeven wat we bij nieuwsgierige, vrolijke kennismaking tegenkwamen.

Een evangelische cursus

Het leertype dat de Alpha-cursus vormgeeft is "evangelisch", met licht charismatische trekken. Daarmee wil ik zeggen: deze cursus toont dezelfde herkenningpunten als de stroming die in de wereld van het christelijk geloof zo bekendstaat.

* Evangelisch: de Bijbel wordt zo letterlijk gelezen dat elke tekst ook zonder tekstverband directe, persoonlijke waarheid is. Onderscheid in de geschiedenis van Gods openbaring (heilshistorie) valt weg.

"Charismatisch: nadruk wordt gelegd op het werk van de Heilige Geest nu. Identiek aan zijn uitstorting op Pinksteren, met gelijke tekenen en werkwijze.

Welke hoofdstukken zijn het meest structureel gestempeld door een "evangelische" leerwijze? De vraag die daarbij te stellen is, is deze: ho-

ren die onderwerpen bij het eerste onderwijs dat je aan geïnteresseerden geeft? In het laatste artikel laat ik zien welke bijbelse thema's ontbreken, terwijl die juist bij het eerste onderwijs gerekend mogen worden. Het zijn thema's die belangrijk zijn in het gereformeerd verstaan van de Bijbel.

In de Alpha-cursus komen hoofdstukken voor waarin leerthema's gepresenteerd worden die kenmerkend zijn voor de evangelische beweging, waardoor deze zich onderscheidt van de kerk. Het betreft de hoofdstukken 9, 10, 11 en 13. Met de onderwerpen:

- * Vervulling door de Geest en teknen als het "spreken in tongen";
- * Het koninkrijk van Christus en het rijk van de boze;
- * Rechtstreekse openbaring door God in feitelijke boodschappen;
- * Gebedsgenezing.

Het tijdperk van de Geest?

De hoofdstukken 7-8 geven veelal prachtig inzicht in persoon en werk van de Heilige Geest. Hoofdstuk 9 sluit daarbij aan, een derde hoofdstuk over de Geest. Daarin gaat het over vervulling met de Geest, en speciaal over spreken in tongen of onbekende talen.

Eerst vraag ik aandacht voor een sleutelzin: "Wij leven sindsdien in het tijdperk van de Geest" (1:19). Is dat het kenmerkende voor de kerk vanaf Pinksteren? Wat mij opvalt is hoe weinig er in de drie hoofdstukken over de Geest over Christus te vinden is.

In Johannes 14-16 heeft de Heiland zelf gesproken over komst en werkwijze van de Geest. "Hij zal Mij verheerlijken, want Hij zal het uit het mijne nemen en het u verkondigen" (16:14). Komt de persoon van Christus niet juist in het licht te staan in het werk van de Geest? Daarom zeggen wij: wij leven in het tijdperk van het koningschap van Jezus Christus! Hij regeert ons

met zijn Woord en met zijn Geest. Is leven door de Geest nu niet vooral: de navolging van Christus?! De Geest geeft ons de wapenrusting, waarover Gumbel mooi schrijft.

Het "tijdperk" van de Geest. Kijk, dat is zo'n structurelement. Het bepaalt de uitleg van de Bijbel. Het gereformeerde verstaan van de Bijbel let op het eigene van elke stap in de geschiedenis van Gods openbaring. We lezen de Bijbel niet als bundel voorbeeldverhalen. Rond Pinksteren, de uitstorting van de Geest door de Heiland in de hemel, treden wonderlijke krachten en tekenen op. Om het evangelie kracht bij te zetten. Voordat het Nieuwe Testament is vastgelegd en de kerk vaste vorm krijgt. Het bijzonder werk van de Geest, verhaalt in Handelingen, mag in ons denken niet voorrang krijgen boven het breder spreken over de Geest in de brieven van de apostelen.

Spreken in talen

Extatisch gebed in onverstaanbare klanken is onbekend in onze kerken. Het vraagt afzonderlijke Schriftstudie om op "spreken in tongen" in te gaan. Spreken in tongen wordt in de Alpha-cursus tot het eerste onderwijs gerekend. En toch vind ik het alleen rond Pinksteren (Hand. 2. 10 en 19) en in één van de brieven van al de apostelen, aan één enkele gemeente gericht. Een verschijnsel dat bovendien door de apostel sterk ingeperkt wordt. Is dat geen reden om voorzichtig te zijn met het kopiëren van een verschijnsel?

Ja, Gumbel is nuchter. Bidden in tongen is niet onmisbaar. Je hoeft niet te twifelen aan Gods genade, als je ondanks gebed niet tot zulk aanbidden komt. Maar ondertussen besluit hij dit hoofdstuk wel met praktische tips. Hij stimuleert het streven naar spreken in tongen. Het vult eigenlijk heel het hoofdstuk en wordt zo identiek met de titel: "Hoe

kan ik vervuld worden met de Heilige Geest?"

Ik geloof dat wij veel kunnen leren van 1 Korinthe 14: over de intensiteit van onze aanbidding, de vrijmoedigheid van hardop uitgesproken persoonlijk gebed, over de innerlijke verrijking in gebed. Over het verschijnsel "spreken in talen" in het NT is meer te zeggen dan wij meestal doen. Maar ik spreek in het eerste onderwijs liever vanuit Rom. 8 over de Geest en het gebed.

Wat mij stoort is een zin als deze: "Zc Icgden uit dat ik wel met de Geest van God moest *samenwerken*, als ik in tongen wilde spreken" (151). Praktisch betekent dat: "Ik moest mijn mond openen en tot God gaan spreken in iedere taal die ik maar wilde, behalve mijn moedertaal of een andere taal die ik kende". Samenwerken met God? Door mezelf tot spreken te dwingen? Hier wordt duidelijk hoeveel de "evangelische" leerwijze verwacht van de mens zelf. Op dezelfde hladzijde lees ik, zoals ook elders in het boek: "Het gaat er bij deze gave, net als bij alle gaven van God, om dat je samenwerkt met zijn Geest". Ook bij gebedsgenezing wordt zo gesproken. De menselijke wil laat zich dwingen. Maar Gods Geest laat zich niet door onze wil afdwingen. Zelfbedrog in extase is niet moeilijk.

Dit 9e hoofdstuk gaat over vervuld worden met de Geest. We moeten beseffen dat we niet zomaar vol zijn van de Geest. Hij moet de gelovige vervullen. Het is zelfs een gebod (Ef. 5F8) Daarin zou ik dit hoofdstuk 9 graag vervangen door te spreken over de vruchten van de Geest (Gal. 5) en over zijn gaven aan de gelovigen.

Gebedsministry

Op dit punt wijs ik erop dat de methode en het materiaal sterk in elkaar kunnen grijpen. In de opzet van de cursus is het de bedoeling

dat de drie hoofdstukken over de Geest in het weekend, tegen het einde van de cursus, besproken worden. Dat zegt iets over de werking van de Geest waarop op dit moment gehoopt wordt. Daar is op zich niets mis mee. Maar wie de *Handleiding* en de *stof* op dit punt volgt, kan tot dwingend optreden komen. Dat doet zich voor bij wat de "ministry", de bediening van het gebed betreft. De samenwerking tussen God en mens komt weer tevoorschijn. "Als wij bidden met mensen, werkt Hij door de Heilige Geest in hun leven. Dit kan een gebed zijn met iemand om de vervulling met de Heilige Geest, of om een bepaalde gave, zelfs om genezing" (*Handleiding*, p. 33-34). Ik ben bang dat in de methode die voor samen bidden wordt aange-reikt, dwingende elementen zitten. Dwingend in psychologisch opzicht naar de cursist toe: om zich bloot te geven. Een van de instructies is: "We vragen aan de persoon hoe hij of zij liet gebed ervaart" (36). Dat klinkt mij teveel als: gebeurt er al wat? Dat is ook dwingend naar God toe: om op dat moment in actie te komen.

De duivel en de vloek

Een volgend hoofdstuk van *Een kwestie van leven* (10), dat meer aandacht vraagt, heeft als titel de vraag: "Hoe kan ik het kwade weerstaan?" Opvallend: een apart hoofdstuk over de macht van de duivel. En hoe we hem weerstaan kunnen. Het is goed in het eerste onderwijs indringend over de duivel te spreken. "Hij is een persoonlijk geestelijk wezen, dat actief verzet pleegt tegen God en dat aan het hoofd staat van vele demonen die allemaal op hem lijken" (156). Mochten er bij de cursisten vragen over de hel opduiken, dan kunnen die in dit kader beantwoord worden. De hel is de plaats waar God niet is. Waar je bent overgeleverd aan het pure kwaad. De buitenste duisternis. Daar waar de Heer je niet wil hebben?

Het verhaal van de zondeval wordt verteld. De strategie van de duivel is: twijfel aan Gods Woord zaaïen, één punt overdrijven, de straf bagatelliseren. Maar opvallend is dat de vloek, zoals God die op de aardbodem legt, niet doordacht is. Volgens Gumbel zijn er na Christus' overwinning nog wel "weerstandsnesten", maar meer is er niet over van satans macht.

Waardevol is: verdediging tegen duivelse aanvallen door de wapenrusting (Ef. 6). Ook hoe fundamenteel je door bekering mag weten: uit het koninkrijk van de duisternis overgebracht naar het Koninkrijk van het Licht (165). Mooi: "We zijn verlost van de straf op de zonde. We worden verlost van de macht van de zonde. We zullen worden verlost van de aanwezigheid van de zonde" (169).

Toch wordt te simpel een schijnhaai waterdichte grens tussen het koninkrijk van Christus en het rijk van de satan getrokken. Alsof aanvechtingen niet heel diep kunnen gaan. Alsof de strijd tegen zwakte en zonde gestreden is. Het is goed om in het eerste onderwijs vrolijk over Christus' overwinning op de boze te spreken. In zijn kracht kan het kwade weerstaan worden!

En toch wordt een lijn zichtbaar die ook in het hoofdstuk over genezing doorloopt. Niet doordacht is hoe diep de zondeval ingewerkt heeft op het leven. God heeft ons aan de vruchteloosheid onderworpen (Rom. 8). En tegelijk is het zijn vaderhand die zelfs het kwaad soeverein regeert (Zondag 10). Wanneer deze correctie gezien wordt, is hoofdstuk 10 bliikbaar.

Mij trof ook het woord "bovennatuurlijk" op verschillende bladzijden (bijv. p. 146, 210). Gods wereld boven de aardse natuur breekt in ons midden binnen. Is het begrip "geestelijk" niet dichtbij de Bijbel? Het leven dat de Geest wekt, werkt herstel, te beginnen bij het hart. Hij helpt de satan te weer-

staan, de gebrokenheid te erkennen en tegen de zonde te strijden.

In het vervolg gaan we in op hoofdstuk 11 en 13 van *Een kwestie van leven*.

Ds. E.A. de Boer is predikant van de Gereformeerde Kerk van Kralingseveer.

uit de kerken

Beroepen te Siegerswoude-Frieschepalen: J. Haveman, kandidaat te IJsselmuiden; te Nijkerk: G. Zomer te Bedum; te Oegstgeest: J. Haveman, kandidaat te IJsselmuiden.

Aangenomen naar Bergentheim: A. Kruizinga te Delfzijl; naar Zutphen: G.J. Klapwijk te Doesburg/Doetinchem, die bedankte voor Almere (wijk West) en voor Amersfoort-Oost.

Toegelaten tot de Dienst des Woords door de classis Drachten: E.J. van den Bos, beroepen predikant te Noardburgum.

Intrede 19 september jl.

Bevestigd te Assen-Noord: ds. G.J. van Enk uit Enumatil door ds. R. Timmerman.

Nieuw adres: Mendelssohnlaan 16, 9402 RV Assen, tel. 0592-331276 (thuis); 0592-408409 (werk).

Bevestigd te Spakenburg-Zuid: ds. 3.M. van Leeuwen uit Eemdijk als missionair predikant voor de hulpverlening aan de Geref. Kerk in Congo (ERCC) door ds. G.J. Bruijn te Spakenburg-Zuid (missionair predikant).

Bevestigd te Winschoten: ds. P.J.C. Colijn, kandidaat uit Kampen.

Nieuw adres: Oudewerfslaan 17, Winschoten, tel. 0597-417258.

Installatie evangelist

Zondag 10 oktober jl. installatie van Sylvador A. Abdelrahman als evangelist onder moslims in Den Haag. De heer Sylvador is afkomstig uit Sudan, was daar imam en is door liet lezen van de Bijbel tot geloof gekomen. Nadat hij naar Nederland kwam, heeft hij twee Jaar lang een cursus bij het IRTT in Zwolle gevolgd, Sylvador wordt door de kerken in de classis Mid-den-Holland ingezet voor het evangelisatiewerk onder moslims.

Overweging

heeft u wel eens overwogen
om een abonnement
op de Reformatie te

bel: 0113 -

meditatief

wat de Geest doet groeien en rijpen? is ... vrede

Galaten 5, 22

("...Wat moet ik zeggen? En wat moet ik straks lezen?
Zal ik met ze bidden?
O, wacht even! Hier is het al. Hier rechtsaf.
Nou, rustig ademhalen. Aanbellen.
Je keel schrapen.
"Here, wilt U mij helpen?")

Wie kent niet die onmacht bij moeilijke bezoeken. Ondragelijk leed.
Hij zegt niets. Niet zo'n prater. En zij huult maar... en gaat dan de kamer uit. De klok tikt. Veel te hard.
Ik probeer actief te luisteren. Maar vragen stellen heeft geen zin...
Er lijkt nainclijk geen enkel antwoord voorhanden.

Hoe ga je op condoléance-bezoek bij iemand die stopt met zijn varkensbedrijf?
Bij de diepbedroefde ouders van een gave baby, maar zojuist overleden.

Niets zeggen

Jobs vrienden hebben het goed gepeild.
Ze zijn dan ook meteen maar zeven dagen gebleven!
In de weldadige stilte van de nabijheid hebben Hij meer troost aangereikt dan daarna.
Het lijkt op den duur zo kaal... als je helemaal niets zegt.
De Schrift moet toch open bij broeder Job. Maar ja, wat moet ik lezen?

Iets zeggen

"Broeder en zuster, u moet maar rekenen...uw dochttertje heeft het nu goed, heter dan hier!" (Maar we

hadden nog maar nauwelijks naar haar kunnen kijken! Beter? Ach, ja, natuurlijk. Maar had de HERE dan geen taak voor haar hier op zijn aarde? En.... we legden steeds de namen van onze kinderen in zijn handen! Dit doet zo zeer!)

"Broeder, WAO-ers hebben we ook nodig in de kerk! We kunnen bijna niemand anders vinden om het kerkblad te vouwen. U doet zulk belangrijk werk voor ons!" (Jawel, muur de pijnlijke reuma laat vouwen nog maar nauwelijks toe. U gaat er verder aan voorbij, dat ik vroeger met die vingers documenten typte. Voor uw tijd.

Mijn vrouw zegt altijd. Joh, ze bedoelen het goed. Zij zegt gelukkig verstandige dingen).

Troosten is niet gemakkelijk. Voor al niet, als er geen troost lijkt te zijn.

Wat helpen jouw opmerkingen haar? Haar zoon komt echt niet terug bij de kerk! Die kanker gaat er echt niet van over (zelfs niet eens met agressieve chemicaliën). Je vindt niet zomaar weer passend werk.

Soins gaan dingen zo diep, dat zwijgen en zuchten nog het beste past.

Wat zegt de Naam Jezus?

W.W.J. D.? Wat zou Jezus gedaan hebben?
Wat moet ik dan leren van de Naam van de Here Jezus?
'Heiland' betekent 'Heelmaker'.
"Leert van Mij". (Mat. 11, 29).

Zijn levenswerk is één grote streep onder zijn Naam!

Koning van Heelheid. Hij is het die zijn volk gaat redden, gaat losmaken. Gaat ontdoen. Van kleinburgerlijke lasten. Van kwalen. En gebondenheid. Dingen waarmee inen-

sen inmiddels hadden gedacht er altijd mee te zullen moeten leven. Verlies. Handicaps. Isolément. De dood.

Jezus bewerkt vrede met God. Hij overbrugt de kloof. Hij heeft gescheurde banden genezen. Hij is onze vrede. onze genezing. De eerste onsterfelijke Mens. Levend bewijs. (1 Cor. 15, 20-22).

Zijn lijden en omkomen was de bloedige onderstreping van zijn Naam.

Hard roepen. Tranen. Angst. Iemand die kan meevoelen, kan meelijden met onze zwakke momenten, met onze ziekten. Bekend met de typische geur van ziekte. Met beperkingen. Hulpbehoevend. Onbegrepen. In de steek gelaten. Waar het niet meer goed kwam. Tot ontzetting van velen echt overleden.

Hij zegt het

Vrede 7ij u.

Jezus blaast zijn Heilige Geest over overrompelde volgelingen. Het grote begin van de genezing van alle mogelijke beschadigingen.

Hij is nooit moe. Of minder aanspreekbaar. Of overbelast. Hij let op.

Hij maakt het kwade goed. Hij zal, wat je ook moet ervaren, je altijd beschermen. Als was liet vanzelfsprekend zo nabij....als de schaduw op de grond naast mij, aan mijn rechterhand. Wie kijkt er nou achterom, of zijn schaduw hem wel volgt?

Hoe diep je ook valt, die Naam vangt je op.

C.J. Harryvan is predikant van de Gereformeerde Kerk van Lelystad.

wandelen met God

*Als alles goed gaat in je leven is er weinig aan de hand. Gaaf is **dut**, Je zit goed in je vel. Geen problemen. Ook niet met het volgen van God. Het spoort met wat je zelf graag wilt. Maar stel dat God een omweg met je maakt, wat dan?*

Maakt God omwegen? Je zou dat kunnen zeggen van het leven van Jozef. Wat die man allemaal heeft moeten meemaken, voordat hij zei dat God alles in goede had gedacht (Gen.50:20). Jozef werd op een omweg van jewelste gezet. Je zult het maar zijn. Maar je leest geen spoortje verwijt richting de Here bij hem. Geloof, dat wel.

Maakt God omwegen? Soms kom je het rechtstreeks in de Bijbel tegen. Als Israël de uittocht beleefde en Farao liet volk heeft laten gaan, 'leidde God hen niet op de weg naar het land der Filistijnen, hoewel deze de naaste was' ... Ja, je leest het goed: God laat zijn volk bewust een omweg maken. Hij geeft er een reden bij: "het volk mocht eens berouw krijgen, wanneer zij in strijd gewikkeld worden en naar Egypte terug keren" (Ex. 13:17). Een omweg is er niet zomaar willekeurig. God doet de dingen bewust. Toen en nu. Wonderlijk en moeilijk als je het moet ondergaan.

Let op Israël toen. Als God met hen die omweg maakt (ze volgden de wolk-zuil) komen ze hopeloos in de knel. Farao komt eraan vanuit het noorden; er zijn bergen in het zuiden en het westen. En in het oosten is de Rode Zee. En ze hadden geen

idee **wat** de Here ermee voor had. En hun frustraties leven re uit op God die hen zoveel had beloofd (Ex.6)...hadden we het niet gezegd? Egypte is altijd nog beter dan de ramp die ons te wachten staat.

Dat komt ons bekend voor. Als het echt tegenzit denken we en zeggen we: is dat nu Gods leiding? Is dat nu bescherming? Is dit de inlossing van wat Hij me beloofde bij mijn doop? Kwaad van me weren? Ik merk het niet. Israël zei het ook, met andere woorden, maar toch: wat heb je aan Gods beloften als het erop aankomt? En dan ga je als mens op de feiten af, op de dingen die je meemaakt, je trekt je conclusies en voor je het weet sta je diep van binnen of soms hardop met dat volk van toen als het ware mee te roepen: "geloven helpt niks. God belooft wel veel, maar ik merk er niets van; waar is Hij nu ik Hem nodig heb"? Waar **moet** je het zoeken als God onbetrouwbaar lijkt?

Ja, we kennen het doel wel van de Here met zijn volk. Het zou Hem blindelings moeten leren vertrouwen. Liefhebben. Waarden en noem maar op. **Daarom** ook die omweg. God weet dat ze de confrontatie in Kanaän nog niet aan kunnen. En er moet nog een ver-

bond gesloten worden bij de Sinaï. En dat bergmassief lag niet op de kortste route. Al met al hield God juist alle rekening met het incasseringsvermogen van zijn volk. Maar om dat te verwerken! Dat is een opgave voor mensen die eigenlijk alleen maar het korte-termijn-denken kennen!

Dat is ook onze moeite vaak. Wij verbinden de trouw van God zo vaak aan wat wij goed vinden; aan de dingen die wij zien zitten. Daarin moet die trouw van God zich bewijzen. En gaat het anders, dan begint er verzet op... hoe kan de Here dit of dat toelaten? Is dat liefde?

God kent ons beter dan wij onszelf kennen. Hij is echt God en Vader, die ons bewaren wil voor zelfoverschatting en voor vallen. Toen ging de wolk-zuil voorop. God vergiste zich niet. Bij kent onze zwakheid. Onze overmoedigheid. En Hij is het die de leiding heeft en neemt over je leven. Met omwegen en al. **AE** ons onbegrip ten spijt. Onze grote mond soms. Onze boosheid.

En net als toen gaat het bij de Here nog steeds om leiding en verlossing. Om trouw en zorg. Dat geloof mag je **opbrengen**, **want** je kent Hem langer dan vandaag. Dan hoeft je Hem de schuld niet te geven. Of anderen, die het dan beter of anders gedaan hadden moeten hebben. Rekening houden met God geeft richting aan je leven. En zijn beloften? Die maakt Hij altijd waar, omwegen of niet. Gods omwegen treffen altijd zijn doel met ons.

Ds. O.W. Bouwsma is predikant van de Gereformeerde Kerk van Gouda.

DE DRAAIDEUR TUSSEN EXEGESE EN DOGMATIEK

J. van Bruggen

achtergronden

Over bijbellezen en belijden

*In dit artikel wil ik, zij het wat laat, graag reageren op een bijdrage van collega Drs. De Bruijne¹. Hij schreef enige tijd geleden twee artikelen in De Reformatie naar aanleiding van mijn boek **Het evangelie van Gods zoon**². In deze artikelen geeft hij een duidelijke positiebepaling van dit werk en ik dank hem voor de zorgvuldige aandacht die hij aan de bedoeling van mijn boek heeft willen geven. Het is niet zo gebruikelijk om op recensies te reageren: het woord is na de schrijver nu eenmaal aan de lezers! De artikelen van De Bruijne overstijgen echter het niveau van een doorsnee recensie en gaandeweg formuleert De Bruijne in zijn artikelen ook vragen die van een gemene aard zijn. Ik wil daar graag van mijn kant op reageren terwille van gemeenschappelijke bezinning. Ik heb deze reactie al geruime tijd geleden geschreven, maar rust en tijd ontbraken om het geschrevene nog eens over te lezen en af te ronden. Omdat de vragen van De Bruijne niet van voorbijgaande aard zijn, zal de wat late publicatie van deze reactie naar ik hoop geen afbreuk doen aan het nut van onze gedachtenwisseling.*

Exegese en dogmatiek

De kern van De Bruijne's vragen wordt gevormd door de vraag naar de verhouding van exegese en dogmatiek. Je zou ook kunnen zeggen: de relatie tussen bijbel en belijdenis. In de exegese leggen wij de beteke-

nis van de bijbelse teksten in hun onderlinge samenhang zo goed mogelijk uit. Het accent ligt daarbij niet op zinnen en losse uitspraken, maar op gehele teksten (documenten in de vorm van brieven, samengebundelde profetenwoorden, verzamelde spreuken, geschiedenisboeken enz.). Deze zeer uiteenlo-

pende teksten zijn gebundeld als de Heilige Schriften en wij vinden daarin de neerslag van wat heilige mannen Gods van Godswege gesproken hebben in vele tijden en op vele manieren. Bij deze uitleg is de context van de openbaringsgeschiedenis van groot belang. De documenten zijn niet tijdloos, maar zij zijn ingebed in een geschiedenis van Gods bekendmaking aan de mensen vanaf Adam en de aartsvaders tot en met Johannes op Patmos.

In de dogmatiek houden wij ons bezig met de systematische uitleg van de geordende leer van het geloof in het licht van de Schriften en Ictend op de latere belijdenissen.

Het gaat hier om twee delen van de theologie. Exegese en dogmatiek zijn meer dan goede buren: zij zijn huisgenoten!

Maar hoe verhoudt zich nu de één tot de ander? Laten het twee kamers zijn in één huis, maar gaat de deur slechts in één richting open? Van de exegese naar de dogmatiek? Zodat de dogmatiek een bijbelse dogmatiek wordt, een teksboek met geordende zinsneden en woorden? Of andersom? Zodat de exegese de teksten moet ordenen binnen het begrippenlexicon van de dogmaticus? Of is het een draaideur waar dit probleem niet speelt?

Een draaideur houdt ruimten toegankelijk voor elkaar, gaat niet eenzijdig open en onderscheidt de ruimten toch ook heel duidelijk. Hoe vriendelijk een draaideur mag zijn, de twee ruimten worden bij alle onderlinge bereikbaarheid nooit één vertrek.

Geblokkeerde verbinding?

Het kern-punt van de artikelen van

De Bruijne is mijns inziens dat hij helderheid wil hebben over het onderscheid tussen bijbel, belijdenis, dogmatiek. Dat hier onderscheid is, staat niet ter discussie. Maar hoe staat het met de doorverbinding? Om het wat concreter te inaken geeft De Bruijne twee voorbeelden naar aanleiding van mijn boek.

1. Stel nu eens dat een exgeet gelijk heeft met de stelling dat Jezus' zelfbenaming *zoon van de mens* niet is afgeleid uit Daniël 7. En dat liet hier om een eigen creatief taalgebruik van Jezus gaat in reactie op zijn omgeving?³ Sluit dit dan uit dat er toch ook verbindingen gemaakt kunnen worden met Daniël 7 waar iemand als een menskind voor de Eeuwige wordt geleid?⁴ Mijn antwoord is kort en goed: nee, dat is niet uitgesloten. Het gaat bij de zelfaanduiding *deze zoon van de mens* om Jezus en Hij is het die zijn heiligen het koninkrijk zal geven. Daarom kan men in de personificatie van de heiligen zoals wij die in Daniël 7 aantreffen, gemakkelijk dezelfde persoon herkennen die Jezus mag zijn voor Gods aangezichten. En in het licht van de latere *menwording* wordt het mogelijk om de *personificatie* van de heiligen in Daniël 7 in de gestalte van één verschijning „als een menskind” te identificeren met Jezus (en de zijnen). Deze verbindingen vanuit de werkelijkheid van de menswording vallen echter niet samen met de vraag hoe de primaire betekenisontwikkeling is geweest van de term *zoon van de mens*.

Is het onderscheid belangrijk? Ja, want in de evangeliën wordt de terminologie *zoon van de mens* ook heel vaak gebruikt op een manier die geen directe afhankelijkheidsverbinding met Daniël 7 toelaat (bijvoorbeeld de lijdensaankondingen). De *terminologie* is dus niet afgeleid uit Daniël 7. Maar er kan zeker een zijdelingse en legitieme verbinding worden gemaakt met dit hoofdstuk vanuit de persoon en het werk van Christus. De verbinding is dan echter niet direct filologisch, maar achteraf en meer algemeen

theologisch.

2. De aanduiding *zoon van God* slaat in bijvoorbeeld Lucas 1,35 stellig op de goddelijke verwekking van Jezus: hij is geen zoon van een man, maar de heilige Geest kwam over Maria en daarom mag dit heilige dat verwekt wordt „zoon van God” heten. De woordverbinding markeert op dit moment het verschil tussen Jezus en de andere mensen.⁵ En niet de relatie tussen de Vader en de Zoon in de drieëenheid. Sluit dit nu uit dat Jezus eeuwig zoon is van de Vader? Helaas wordt dit vaak heel snel gedacht. Alsof een exgeet die filologische uitspraken doet over de reikwijdte van de woordgroep *zoon van God* binnen de evangeliën, daarmee meteen het laatste woord heeft gezegd over de verhouding tussen de eerste en de tweede Persoon binnen de drieëenheid. Het onderscheid tussen exegese en dogmatiek, tussen bijbel en belijdenis wordt dan helemaal niet meer gemaakt. Alsof historisch woord- en tekst-onderzoek de dogmatiek sprakeloos zou maken en kortsluitingen zou veroorzaken tussen exegese en belijdenis! De Bruijne's artikelen maken duidelijk dat hier goed moet worden onderscheiden en dat de conclusies vanuit een studie op het terrein van de openbaringsgeschiedenis en de ontwikkeling van de bijbelse terminologieën hoogstens een stimulerende bouwsteen kunnen zijn voor de dogmaticus, maar niet de sluitsteen voor de hele leer.

Dit geldt naar twee kanten. Wanneer een conclusie met betrekking tot *zoon van de mens* enigszins afwijkt van wat men gewend was, ontstaat er geen echt probleem omdat in de dogmatiek en de confessie deze term niet is verwerkt. In dit geval wordt volstaan met een immanente beoordeling van de conclusie vanuit de gegevens in de filologie en de tekstwetenschap. Dit is de juiste manier van beoordelen. Toch zou het voor de ontwikkeling van de dogmatiek of het kerklied best eens interessant en vernieuwend kunnen zijn om ook die

bouwmaterialen die tot nu toe niet waren toegepast, niet te laten liggen maar op te pakken.

Aan de andere kant zijn er ook termen, woorden en begrippen in de bijbel die allang zijn opgepakt en die wel voorkomen in dogmatiek en confessie. Dezelfde woorden vinden we dan in bijbel en dogma! De technische term hiervoor is: homonymie. Juist vanwege veel voorkomende homonymie tussen bijbel en belijdenis of dogma, is de bovengenoemde draaideur zeer belangrijk. Dezelfde woorden kunnen namelijk in heel verschillende (semantische) velden gebruikt worden en dat gebeurt zeker wanneer er een taal- en gedachten-ontwikkeling van eeuwen bij komt. Zo wordt de woordgroep *zoon van God* in de latere terminologie veel vaker gebruikt in het semantisch veld dat betrekking heeft op relaties binnen God (en niet op het veld dat betrekking heeft op relaties tussen mensen). Ik ben zelf tot de conclusie gekomen dat deze verschuiving in taalgebruik plaatsvond ná het Nieuwe Testament. Sommige critici zijn van mening dat die verschuiving reeds binnen het Nieuwe Testament is op te merken. Eigenlijk doet dit er niet zoveel toe. Veel belangrijker is – en daarover zullen we het vroeg of laat altijd eens worden – dat de woordgroep *zoon van God* niet door alle eeuwen heen (of door alle NT-boeken heen) steeds precies op dezelfde manier of in hetzelfde verband en met dezelfde bedoeling wordt gebruikt. Maar dit betekent dan ook dat men niet vanuit het ene gebruik het andere zo maar kan negeren of blokkeren. Het zou vreemd zijn wanneer de trinitarische context van de term *zoon van God* (belijdenis/dogma) automatisch zou moeten worden ingelezen in elke plaats waar liet NT de woordgroep *zoon van God* gebruikt. Maar omgekeerd zou het ook onjuist zijn om vanuit een wat andersgericht gebruik in (sommige) NT-teksten opeens te concluderen dat de belijdenis en het dogma hier fout zijn. Alsof er een permanente

concordantie bestond door alle eeuwen heen. Als dat zo was, dan hadden we nauwelijks meer studie van de theologie nodig. Maar mensentalen zijn nu eenmaal geen computertalen.

De Bruijne en ik zijn het over deze zaken geheel eens, lijkt mij. Maar nu vraagt hij zich af of er nu helemaal geen verbindingen mogelijk zijn. Met andere woorden: leven exegetisch en dogmatisch nu met de rug naar elkaar toe, elk in eigen veld en los van elkaar?

Ik zal dat graag met hem ontkenen.

Woorden en werkelijkheid

De bijbel is namelijk niet een woordenlijstje. De bijbel is een venster op werkelijkheden. Over een woordenlijstje kun je niet nadenken, mediteren, zingen. Over werkelijkheden raak je soms niet uitgedacht en uitgezongen.

In bijbelse zinnen vinden we de woordgroep *zoon van God* gebruikt. Maar die zinnen en teksten zelf openen het zicht op de realiteit van Jezus Christus, zijn werk, zijn vele onderwijs, zijn ontferming en presentatie. Over Hem als het geheimenis van God mogen we eerbiedig nadenken. Maar dit nadenken loopt niet op de kruken van woorden en termen. De mens is vrij in het aanschouwen en verwerken. Hij mag zelfs een nieuw lied gaan zingen, met dus ook nieuwe woorden of andere klanken.

En zo heeft de verschijning van Jezus Christus op aarde ons gesteld voor de diepten van God die wij niet doorgronden. Wel kunnen we doordenken. En hardop zeggen dat wie Hem niet als de Messias belijdt, een leugenaar is. En een paar eeuw later moeten we dat vanwege Arius nog weer wat anders zeggen: wie beweert dat Jezus slechts een godenzoon is en alleen het hoogste schepsel, is een ketter. Al afwerend groeit ook een meer positieve terminologie. We maken een nieuw woord dat de bijbel niet kende, maar waarin we veel samenbrengen

dat we leerden: het woord *Drieënhed*.

Is dit nu louter nieuwbouw of ligt die ontwikkeling toch in het verlengde van de Schrift? Het laatste is zeker het geval. Maar ligt zij ook altijd in het verlengde van woordbetekenissen? Dat is niet altijd het geval. Nieuwe woorden moeten gevormd en oudere termen krijgen soms een nieuwe lading.

Ligt nu de belijdenis van Jezus' eeuwig zoon-zijn vanaf het begin besloten in de woordgroep *huios theou* („Zoon van God”)? Ik denk dat wij de (iets) latere betekenis van deze woordgroep wel kunnen verbinden aan de eerdere, maar dat we in feite dan het geheel van de openbaring achteraf proberen uit te kristalliseren in één woordverbinding.

Voorzover hier verbindingen zijn, zijn ze niet filologisch maar theologisch. Wanneer de zoon van Maria werkelijk God uit God is, is er blijkbaar een soort verhouding als van vader tot zoon ook al in God, waardoor de Vader Vader kan heten zonder het pas te worden vanaf Betlehem en waardoor de zoon geboren kan worden zonder dat er een breuk optreedt in de relatie binnen de godheid. Maar het schouwen in de diepte van de realiteit die hier aan ons zichtbaar wordt is niet hetzelfde als woordbetekenissen maximaliseren. Alsof het allemaal al door het woordgebruik tot Nicea toe duidelijk was, toen de benaming „zoon van God” omstreeks het jaar 30 van onze jaartelling werd gebruikt voor de goddelijke zoon van Maria. De dogmatiek wordt niet gebouwd op een concordantie maar op een openbaring van realiteiten die ons begrip te bovengaan maar waarin wij toch stamelend kunnen binnendringen en waarvan wij in ieder geval vaak kunnen zeggen hoe het *niet* is (Chalcedon). Daarbij zullen we, wanneer we over God spreken, altijd moeten bedenken dat we vanuit de taal van het beeld Gods (de mens) spreken over de werkelijkheid die hoger is. Ons 'vader-zoon-

beeld' wijst kennelijk in de goede richting (God zet ons zelf op dit spoor), maar het woord 'vader' blijft altijd nog de afdruk van de werkelijkheid en is niet de werkelijkheid zelf. Dit stelt grenzen aan de mogelijkheid om per consequentie van de éne conclusie tot de andere te komen. Woorden die ons de richting van de hemel wijzen, kunnen daarmee nog niet worden omgebouwd tot een ladder naar de derde hemel.

Heeft het nu nut om in een Openbaringsgeschiedenis filologisch en historisch de begrenzings vast te stellen van woorden, teksten en contexten? Zeker wel, want daardoor blijft helder waar de lectuur stopt en de doordenking begint. Daardoor blijven we bewaard voor incidenteel schriftgebruik zoals bij vele ketteren en daardoor worden we ook bewaard voor de illusie dat onze leer identiek is aan de bijbel na toepassing van een shuffle-functie op bijbelwoorden. Belijdenis en dogmatiek zijn geen echoputten voor de bijbel, maar daarin hebben gelovigen in latere tijd met eigen stem en in eigen tijd opnieuw verwoord wat we over God mogen gaan geloven.

Bijbel en belijdenis historisch lezen

Het is opvallend dat we het bij de bijbel vanzelfsprekend vinden dat de documenten gelezen worden in hun eigen tijd (dit is de openbaring!) en dat sommigen het moeilijk vinden om de belijdenissen van de kerk óók in hun eigen tijd te lezen (en dit zijn geen openbaringen). Wanneer we bijbel en belijdenis tijdloos zouden gaan lezen, lopen we groot gevaar. Aanvankelijk lijkt dit makkelijk en probleemloos. Maar vroeg of laat zal iemand ontdekken dat we soms heel andere betekenissen hechten aan bijbel of belijdenis dan oorspronkelijk was bedoeld (bijv. inzake slavernij en apartheid als bijbels; inzake de veranderingen rond de visie op de ne-

derdaling ter helle in de geschiedenis van de belijdenis). En op dat moment kunnen mensen met bijbel en belijdenis gaan breken. Ten onrechte. Maar de aanleiding tot deze deceptie mag ook niet worden gegeven. Zuinig zijn op bijbel én belijdenis, betekent dat wij ze zelf en in hun eigen context aan het woord laten komen. Waarom zou *exegese* wél een taak zijn bij de bijbel en niet bij de confessie?

De Bruijne pleit er in dit verband voor om vijf lagen te onderscheiden. Hij benoemt ze als volgt:

1. De bijbel zelf.
2. Het onderwijs van Christus.
3. De leer van de evangelisten over Hem.
4. De kerkelijke belijdenissen.
5. De dogmatiek.

Ik deel zijn pleidooi voor enig onderscheid, maar ik heb enkele vragen bij het *aantal*, bij de *volgorde* en bij sommige *formuleringen*.

1. Het hoge aantal van vijf wordt bereikt door naast belijdenis en dogma te onderscheiden tussen de bijbel en het onderwijs van Christus en de leer over Hem. Ik zie hier niet zo duidelijk de verschillen. Het lijkt mij een abstractie om „de bijbel” te onderscheiden van „Christus’ onderwijs” en „de leer over Hem”. De laatste twee komen wij op het spoor via de bijbel, maar dit rechtvaardigt nog niet om de bijbel een aparte laag te noemen. Zo is ook het dogmatisch handboek niet een aparte laag naast de dogmata. Zou het geen aanbeveling verdienen om een principiële tweedeling te maken tussen openbaring en verwerking, waarbij dan onderverdelingen kunnen komen. De openbaring is gelaagd in zoverre we hier geen systematische leer vinden, maar een meestal historische beschrijving van de openbaring en signalen van de daarin geïmpliceerde ‘leer’. De exegese kijkt vooral naar de textuele kant van de documenten en de openbaringsgeschiedenis terwijl de dogmatiek vooral

naar de geïmpliceerde leer kijkt. Het onderscheid tussen belijdenis en dogma ligt op een ander vlak. Men zou het een onderverdeling kunnen noemen bij de „verwerking van de openbaring.”

2. Over de volgorde valt nog te twisten. Aanvankelijk had ik de indruk dat collega De Bruijne in zijn vijfdeling ook een chronologische volgorde bedoelde aan te duiden. Toen wij vooraf dit artikel doorspraken, bleek dit niet zijn bedoeling te zijn. Voorzover ik het woord ‘volgorde’ gebruik, gaat het dus om de volgorde van behandeling, niet om de chronologische volgorde. Wij zijn gewend om de bijbel principieel voorop te zetten. Maar aan de bijbel vooraf gingen Gods werken en voorondersteld is vaak al de ‘leer’ over God en de ‘ervaring’ van zijn aanwezigheid. De bijbel heeft veelmeer het karakter van neerslag en toepassingsboek in situaties. We zouden kunnen zeggen dat de belijdenis is voorondersteld in de bijbel. De bijbel is geschreven in de bedding van een belijdende gemeenschap. Wij kennen die belijdenis echter indirect via de bijbel en zo ontstaat er meer een cirkelbeweging dan een lineaire beweging.

Dit betekent dat het een illusie zou zijn om te denken dat we de bijbel kunnen lezen zoals je een gebruiksaanwijzing leest voordat we beginnen met het aansluiten van apparatuur. De bijbel wordt altijd al tijdens het werk gelezen. Het is een bestek dat altijd geraadpleegd is te midden van de stofwolken van de eeuwenoude bouwplaats die Godsvolk heet. Er is in feite een voortdurende uitwisseling tussen traditie en Schrift, tussen belijden en openbaring.

Ik zou dan ook liever van aspecten spreken dan van lagen om elke (onbedoelde) schijn van een seriële volgorde te vermijden. Aan het proces van ons kerk-zijn met belijdenis en bijbel zijn verschillende elkaar beïnvloedende aspecten te onderscheiden.

3. Wat de formuleringen betreft, lijkt het mij moeilijk vol te houden dat de evangelisten met hun vertellingen over Jezus een eigen leer over Hem brengen in onderscheid van het onderwijs van Jezus zelf. Het gaat hier naar de omschrijving van De Bruijne om ‘accenten, uitwerkingen, toespitsingen op latere tijd’. Ik ontken niet dat dit op een beperkte schaal een rol speelt, zeker bij selectie en accenten. Maar dit rechtvaardigt mijns inziens nog niet het spreken over een „leer over Hem”. De evangelisten appliceren soms naar hun tijd toe, maar de applicatie is niet te omschrijven als een nieuwe leer.

Dit laatste punt geeft aanleiding om nog eens met verwondering te constateren dat wij in het Nieuwe Testament geen „Leer der apostelen” hebben (er zijn geschriften met dit soort naam in omloop in de Oude Kerk). Hadden zij geen leer? Stellig wel. Maar deze vormt het grondwater in hun redevoeringen, brieven, evangeliën. We kunnen het wel degelijk aanboren, maar het is weinig expliciet en systematisch aan de oppervlakte. Dit is stellig daaraan te danken dat het hier om een ervaringsleer gaat en niet om een abstracte theorie. Christenen leefden in de realiteit van geloof, volharding, lijden, profetie, Geestesgaven. Zij stonden midden in dat wat wij „de leer” noemen. En het is de dogmatiek die zich tot taak stelt om de impliciete leer van de Schrift, de ervaren werkelijkheid van apostelen en profeten, systematisch te beschrijven.

Tenslotte

Er bestaan zeker geen waterdichte formules voor de verbinding tussen exegese en dogmatiek, tussen bijbel en belijden. Wij kunnen ons van onze eigen verantwoordelijkheid om in eigen tijd en in eigen kring gelovig en zorgvuldig te lezen en te belijden, niet afmaken via een protocol. Gelukkig verbindt de draai-deur twee vertrekken waar broeders en zusters mogen werken. Het is te

hopen dat de deur veel in beweging is omdat wij zelf bewogen worden?

¹ De Reformatie 73 (1997-1998) 195-199, 211-215 [29 november 1997 en 6 december 1997].

² Het evangelie van Gods zoon. Persoon en leer van Jezus volgens de vier evangeliën. CNT3. Kampen: Kok, 1996.

³ De Bruijne vraagt zich af of de term *zoon van de mens* in Johannes 1,51(52) niet meer reageert op „kan uit Nazaret iets goeds komen“ dan op het beschouwen van Jezus als „slechts een mensenkind“. Mijns inziens is er echter geen dilemma. Natanaël tiocet Jezus van Nazaret op grond van de plaats van zijn afkomst geheel naar mensmaat, terwijl Filippus had gezegd dat men hem had gevonden waarover Mozes en de profeten hadden geschreven (Joh. 1,46). Natanaël miskent dus de hogere pretentie die door Filippus wordt gesuggereerd en zet Jezus *vanwege Nazaret* op louter menselijk en dorpsniveau neer. Daarop reageert Jezus dan met het beamen van zijn *menselijke maat* (deze *zoon van de mens*) maar gelijktijdig blijkt hij toch ook de Beloofde Messias te zijn. Natanaël moet deze wondervolle combinatie nog leren begrijpen: uit Nazaret en toch iets goeds van God!

⁴ De Bruijne wijst erop dat in 1 Henoch de term „deze mensenzoon“ toch ook wordt verbonden aan Daniël 7. Dit klopt voor één passage, maar er zijn evenzovele associaties met de tijd van Henoch. Wij kunnen niet zeggen dat de verbinding van de term *zoon van de mens* met het beeldmateriaal uit Daniël 7 een gefixeerde verbinding is die maatgevend wordt voor de betekenis van de term.

⁵ De Bruijne vraagt zich af in hoeverre de belofte aan David toch al voorbereidend was

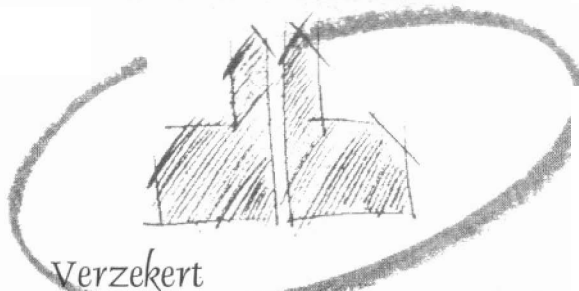
voor het nieuwtestamentisch woordgebruik. In 2 Samuël 7,14 vinden wij echter woordgebruik dat in die context nog volledig adoptiaans is. Het gaat over een eigen zoon van David (2 Sam. 7,12) en van deze verklaart God dan dat Hij hem als zoon zal behandelen en aannemen („Ik zal hem tot een vader rijn en hij zal Mij tot een zoon zijn“ verg. o.a. 2 Kor. 6,18 „en gij zult Mij tot zonen en dochters zijn, zegt de Heer“). Pas in Jesaja 7 verschuift het perspectief van een *eigen* zoon van David naar de zoon die *gegeven* zal worden, het kind van een *jonge vrouw, een maagd*. En in de loop van Jesaja 7-11 wordt steeds duidelijker dat het Kind, uit een vrouw geboren, de namen „Zoon, God, eeuwige Vader, Vredevorst“ zal dragen. Ook wanneer deze geheimenissen al van eeuwigheid in Gods raad waren, zijn ze toch geopenbaard via een heel aantal stadia in de geschiedenis van Israël en van Davids huis. Het is dan ook niet toevallig dat de engel in Mattëis 1 hij de ontvangenis van Jezus uit de heilige Geest niet verwijst naar 2 Samuël 7,14 maar naar de Immanuëlsprefect uit Jesaja 7. Gezien vanuit de raad Gods (gesteld dat wij dit zouden kunnen) zou je dan mogelijk kunnen zeggen dat het adoptiaans spraakgebruik in 2 Samuël 7 een voorsoortestroom is in de richting van de uiteindelijke bedoeling. Maar de exegeet zal altijd lezen vanuit de richting 2 Samuël 7 naar Jesaja 7 naar Mattëis 1 en niet omgekeerd.

⁶ Soms leest men in het Nieuwe Testament de woordverbinding *zoon van God* vanuit de „eeuwige generatie“. Het gevaar van deze benadering is dat men in toevalligheid van kerkrichting verandert en daardoor het perspectief verliest of verandert. Ter bescherming van het belijden van Jezus' godheid is de term eeuwige generatie ontwikkeld voor de relatie tussen Vader en Zoon. Het moet ook wel zo zijn dat de verhouding tussen God en de zoon van Maria aansluit bij een diepere en

daarachterliggende eeuwige relatie, want deze zoon van Maria is ook God uit God en het is niet zo dat God pas Vader wordt in deze relatie door de menswording. Deze belijdenis van de eeuwige generatie is echter niet geschikt als achtergrondsuitleg bij de nieuwtestamentische woordverbinding. Zij vervalt dan het perspectief. Mensen als Petrus en Kajafas hebben de woordverbinding zeker niet gebruikt vanuit de gedachte aan de „eeuwige generatie“. En in het Nieuwe Testament wordt Psalm 2 („Heden heb Ik u gegeneerd“) ook niet betrokken op deze „eeuwige generatie“ maar op de erkenning van Jezus, Maria's zoon, als werkelijk ontvangen van de heilige Geest. Hier moeten we de beschrijving en doordenking van de verhouding tussen de personen in de godheid niet kortsluiten met de beschrijving van termen in het Nieuwe Testament die in eerste instantie de verhouding tussen Jezus en zijn omgeving kenmerken en die allereerst zijn *godheid* aanduiden.

Dr. J. van Bruggen is hoogleraar in de Nieuw-Testamentische vakken aan de Theologische Universiteit van de Gereformeerde Kerken in Kampen.

donatus

Verzekert
van Avonddmaalstel tot Zadeldak
alles onder mw kerkelijk dak!

Verzekerd zijn bij Donatus is een geruststellend gevoel.
Al sinds 1825 dé verzekeraar voor uw kerkelijke eigendommen,
maar ook voor al uw andere verzekeringsaangelegenheden.
Vraag vrijblijvend onze brochure of offerte of maak een afspraak voor
een vrijblijvend persoonlijk gesprek.

Postbus 500
5240 AM Rosmalen

donatus

Moff van Hollantlaan 8
Tel. 073 5221700 - Fax 073 5221717

GELOOFWAARDIG VERZEKERD

ONBEKOMMERD OP DE TERUGTOCHT VAN DE CHRISTELIJKE POLITIEK 2

A.J. Verbrugh

samenleving

In het voorgaande werd aandacht gevraagd voor het boekje 'De burger in beeld' geschreven door directeur drs. R. Janssens van de Groen van Prinsterer-Stichting. De uitgave beoogt door een nieuwe formule het GPV meer eigentijds te maken. In het hier volgende wordt evenwel aangetoond dat veel van dit nieuwe neerkomt op een terugtocht naar het antirevolutionaire beleid uit de jaren ca. 1930-1960. Toch is onder invloed van de steeds verdergaande secularisatie een vernieuwing zeker noodzakelijk, maar dan vanuit de politieke reformatie die het GPV vanaf zijn ontstaan wil bevorderen.

De blinde vlek bij dr. Kuypers laat-antirevolutionairen

Het kan erg nuttig zijn als iemand de situatie van een partij eens van buitenaf op een andere manier bekijkt en dan zegt: jullie werkmethode is achterhaald en vastgeroest. Probeer eigentijds te zijn. Wie naar zulke adviezen niet wil horen, is waarschijnlijk zelf al vastgeroest. Daarom nu eerst alle aandacht voor het hier voorgestelde.

Janssens maakt een aantal opmerkingen die we flink ter harte kunnen nemen (aansporing van de partijen om meer deel te nemen aan het maatschappelijk debat en soms **nok** themagroepen te vormen; de oproep om metterdaad iets te betekenen voor de medeburger in nood; tonen dat het geloof in Christus de motivering meebrengt voor naastenliefde). Zijn GPVIRPF-initiatief tot een breed christelijk volksbeeraad over de euthanasie- en abortusvoorstellen van het kabinet koopt hiervan een goede toepassing zijn. Maar, gezien wat de auteur schrijft

over de 'overtuigingspolitiek' contra de 'getuigenispolitiek' van het GPV lijkt dit toch op een helangrijk maar beperkt detail. Janssens is er uitstekend in geslaagd veel van het politieke ethos van de Antirevolutionaire Partij in de jaren dertig tot zestig van de nu aflopende eeuw opnieuw onder de aandacht te brengen. De a.r. politiek in de tijd van H. Colijn en J. Schouten en ook nog daarna was zeker niet verwerpelijk. De a.r. voormannen van toen deden steeds hun best de rechten van de christenen in de maatschappij te verdedigen (christelijk onderwijs; geringe overheidsbeïnvloeding van het leven van de christenen in hun sociale en andere organisaties) en letten nog goed op de openbare zeden (zie het als 'los verkrijgbare' artikelen). Maar vaak was het leven binnen de christelijke organisaties heel sympathiek: volgens de norm van Gods goede geboden en tot eer van God. Janssens zou kunnen zeggen: die oude antirevolutionairen 'leefden het anders voor', zoals het moest.

Maar de antirevolutionaire politieke leiders van toen hadden één grote handicap. Ze lieten de taak van de overheid inzake het publiek erkennen van de aanwezigheid en eer van de Vader en de Zoon stelselmatig buiten beschouwing. Uiteraard waren zij als christenen fundamenteel tegen een overheid die boven alles de eer zocht van de Romeins-Italiaanse staat (Mussolini) of van het Duits-Duits-Germaanse volk (Alfred Rosenberg), of van het Sovjetsysteem. Ook waren zij tegen een chauvinistische overheid van bijvoorbeeld het type *Vive la France* die bovenal de macht nastreeft van de Franse taal en cultuur. Maar hun mening was dat de overheid zowel in het religieuze als in het ideologische vlak helemaal niet iets moest eren of nastreven. Want dr. Abraham Kuiper had geschreven dat de overheid alleen een mechanisch hoofd is voor het organisme van het volksleven. In zijn destijds geprezen *Stone-lezingen* vergeleek Kuiper de overheid met een stok die de omhoog groeiende roos van het volksleven overeind moet houden (*Het Calvinisme*, Amsterdam, 1899, blz.64). De levende roos kon God eren, maar de dode stok niet. Een weerlegging van de vele 'beginselen' die dit verder moesten toelichten (oorsprong van de overheid alleen als gevolg van het kwaad, gemene gratie, soevereiniteit in eigen kring enz.), voert hier te ver. Maar het gevolg was dat al in de jaren dertig de antirevolutionaire volgelingen van dr. H. Colijn de neutrale en kleurloze staat en overheid als 'beginzel' aanvaardden. En daarmee legden zij zich ook praktisch neer bij het neutralisme van de openbare diensten, openbare scholen en de publieke samenle-

ving. In de naoorlogse tijd van J.A.H.J.S. Bruins Slot (zie diens *Bezinning en Uitzicht*, 1949, 91-120) en onder J. Zijlstra en H. Biesheuvel werd deze verwaarlozing nog klakkelozer, in het alleen toemend-eenzijdige eerbied voor *De Mens En Zijn Rechten*, dus zo ongeveer als vandaag door 'paars' gezien. Het gevolg hiervan is dat het politieke agnosticisme van de overheid de publieke samenleving vrijwel volledig beheerst en vervolgens ook het particuliere leven van de christenen indrupt.

De politieke reformatie van Amersfoort-1948

Zou het God hebben behaagd dat zijn publieke eer zo door zijn volk werd buitengesloten? Leidende Gereformeerden (vrijg.) hebben in 1948 vooroorlogse verkeerde 'gedachteconstructies' van dr. Kuyper op grond van Schrift en belijdenis afgewezen (uitspraken 1-4 van het *Amersfoorts Congres*), en daardoor de grondslag gelegd voor een GPV-politiek die wil dat de overheid metterdaad Gods grootheid erkent en Zijn eer zoekt. Dit kostte wel wat zoekwerk, want de GPV'ers wilden de geestelijke vrijheid in het private domein die het evangelie leert, niet prijsgeven, en op dit punt niet ds. G.H. Kersten van de SGP volgen. Maar met Gods hulp is het GPV eruit gekomen.

P. Jongeling bracht als eerste in de Kamer naar buiten wat dit betekende.

Daniël en Nebukadnessar

De voornaamste overeenkomst met de genoemde laat-antirevolutionaire politiek die Janssens nu voorstelt, is een praktisch neutralisme voor de staat. Wel schrijft Rij dat de staat niet neutraal kan zijn (dat zeiden 'tactisch' voor eigen leden sprekende antirevolutionaire regenten in Colijns tijd ook). Maar de praktijk is dat ook het GPV zich bij de neutraliteit van de overheid neerlegt. Want de auteur schrijft dat het GPV de overheid niet meer mocht oproepen God eer te geven

(omdat ze het in deze tijd toch niet doet). Wel kan je haar vragen recht te doen (zodat wij als christenen vrijheid behouden voor onze levenswijze, 73,95). Door vast te houden aan onze christelijke levensstijl (dus zoals ook in de tijd van dr. Colijn) zouden we 'in de lijn van Daniël' zijn. Maar dit klopt niet met wat er in Daniël staat. Uiteraard was het prachtig toen Daniël ook middenin Babel persoonlijk vasthield aan de gehoorzaamheid aan Gods geboden. Dit was nodig. Maar het was nog niet voldoende. Pas nadat Daniël op een passend tijdstip tegenover de koning Nebukadnessar sprak over de grootheid van God (bij de droomuitleggingen, 2:28; 4:32) prees de koning de Allerhoogste. Ook de hervormde predikant ds. C. Blenk verklaarde (naar aanleiding van het beroep op Daniël) dat hij het directe appèl op de overheid om God te erkennen, niet wil loslaten (*Ned.Dagbl.*, 28 aug.). Hij wees ook naar het beroep dat Paulus deed op de heidense stadhouder Felix (*Hand.* 24:24).

Nu verwijst Janssens verder naar de mening van drs. A.L.Th. de Bruijne. Op grond hiervan acht de auteur de vraag aan de overheid om te erkennen dat Gods normen goed zijn, vandaag niet 'overtuigend', een achterhaalde zaak in dit paarse tijdperk (72). Nu zal drs. De Bruijne zelf wel weten wat hij wilde zeggen. Ik lees echter in zijn publicaties (*Ons Burgerschap*, 28-4-99; blz.5; *De Reformatie*, 13, 20 en 27-6-99, blz.794) dat het feit dat de tegenwoordige overheid niet erkent dat de normen van God goed zijn, alleen kan worden weerlegd door op haar relatie tot God te wijzen. Meer politiek toegespitst wees ik herhaaldelijk op hetzelfde: juist het alleen aandringen op sociale, ethische, ecologische enz. wenselijkheden leidt tot verzakelijking van de politiek. Daarom moet steeds aangedrongen worden op erkenning voor het publieke leven van de aanwezigheid van God (*De Reformatie*, 28-2-1998, blz.437).

Geloof en wereldbeschouwing (politieke overtuiging)

Ook de vraag die hiermee samenhangt, of je dan met politieke middelen de overheid tot echte bekering moet aansporen, is enige malen besproken (*De Reformatie*, 27-6-1998). Er is verschil tussen bekering tot waar geloof (H.C., antw. 21) en instemming door de overheid met een politieke overtuiging (wereldbeschouwing) die de God van de Rijbel erkent. Ook bij Nebukadnessar ontstond erkenning van Gods hoogheidsrechten (en dit was goed), maar wat dit betekende voor zijn al of niet echt-bekeerd zijn wordt niet rechtstreeks vermeld. Vroeger is er in het GPV over deze vragen nogal eens gesproken, ook in verband met de eed van niet-christenen (*7de Universeel en Antirevolutionair I*, 1980, Groen-reeks, nr.41, blz.81). Het is jammer dat Janssens deze zaken geheel onbesproken laat. Hier zou juist een belangrijke discussie kunnen plaatsvinden.

Een terugtocht naar wat er vroeger ook al was

Maar nu dit niet gebeurt, voert de auteur de lezer terug naar de tijd van de laat-antirevolutionaire politiek. Zijn onderscheiding van het burgerschap in een civiel burgerschap (ik denk aan de roos van dr. Kuyper) en een staatkundig burgerschap (de stok?) en de beklemtoning van het civiele trekt de aandacht van de overheid af. Ook is het eenzijdig de staat een rechtsgemeenschap te noemen. Onze rechtsgemeenschap beoogt primair wetsovertreding tegen te gaan. Daarin kan je inderdaad een element onderscheiden dat 'mechanisch' kan worden genoemd. Maar de staat is meer, namelijk een politieke gemeenschap, met oeraanvang in het paradijs (Gr. v. Prinsterer, K. Schilder).

Het koint meer voor dat iets als nieuw wordt gepresenteerd, terwijl blijkt dat het er vroeger ook al was (*Pred.* 1:10). Als Gereformeerden de laat-antirevolutionaire praktijk van navolging van een neutrale over-

heid overwonnen door te wijzen op Schrift en Belijdenis, dan past het bij de kringloop die de Prediker zag, als ze nu weer terugkeren tot die laat-antirevolutionaire praktijk. Maar ik geloof niet dat een cirkelbeweging onze norm is. Gods historie is geen kringloop, maar verloopt lineair, naar wederkomst en oordeel. Terugkeer naar de laat-antirevolutionaire praktische neutraliteitspolitiek is een grote terugtocht, waarvoor we niet moeten kiezen. Moeten we dan geheel blijven doorgaan als nu? Daarover in het slot. Maar eerst nog iets anders.

Inkorting van de fronten bij de terugtocht

Als vandaag wél tot een terugtocht zou worden besloten, kunnen de activiteiten worden beperkt tot die welke het meest direct zijn gericht op de persoonlijke overleving (dat wil zeggen de voorlopige voortzetting van ons christelijke leven). Vanwege de omkeer van de koers is dan op een aantal punten de strijd niet meer nodig zodat deze kan worden gestaakt. Defensieve inkorting van de fronten heet dit. De auteur stelt dit onbekommerd voor met de opgewekte toon van iemand die nieuwe kansen wil aanwijzen. Hij kan bovendien rekenen op instemming van hen die de prijsgegeven terreinen zullen overnemen. Ik noem nu vier posities die de auteur wil prijsgeven.

1. De nationale geografische grenzen van ons (aardse) burgerschap moeten worden losgelaten.

Zolang nog het mogelijke wordt gedaan om de Nederlandse overheid te bewegen tot publieke lof van God volgens de Bijbel, is het zaak dat je de krachten hiervoor zoveel mogelijk bundelt. Die krachten worden in de eerste plaats daar gevonden waar de kerken met gereformeerde, christelijke belijdenis geografisch zijn geconcentreerd. In een territorium waar vrijwel geen gereformeerde kerken zijn te vinden, zou voor zo'n streven een hechte basis ontbreken. Vandaar

dat het GPV zich richt op het historisch ontstane territorium waar deze kerken staan. Ook is het nodig dat de overheid tot wie je je richt, op voldoende beslissende manier invloed heeft op het publieke leven. In het internationale publiekrecht hangt dit samen met bezit van 'soevereiniteit'. Als het publieke leven in Nederland echter door een andere, Europese of mondiale overheid zonder significant gereformeerd kerkelijk 'achterland' beslissend wordt beïnvloed, houd je een machteloze regio-overheid voor Nederland over. Die zal nauwelijks de invloed bezitten om op legitieme manier de secularisatie van het publieke leven tegen te gaan. Vandaar dat juist de confessionele gereformeerde en christelijke groepen in ons land die het politieke agnosticisme van de overheid willen tegengaan, de eerste waren die een ingrijpend verlies van Nederlandse soevereiniteit afwezen. De mini-invloed van de Gereformeerden in Nederland is in Europa micro.

Maar als je, zoals de laat-antirevolutionaire woordvoerders (en geseculariseerd-scholastisch denkende r.-k. politici), leert dat elke overheid een 'technische' (of 'natuurlijke') instelling moet zijn, zonder eigen ideologische of religieuze koers, wordt de Europese integratie een technische aangelegenheid. Zo'n technische zaak moet je rationeel oplossen. Haal dus de grenzen van de natiestaten neer en probeer door schaalvergroting een zo soepel mogelijk werkende megastaat te maken – met subsidiariteit op ondergeschikte punten, om meer kleinschalig levende kiezers niet te frustreren. Zolang Janssens ervan uitgaat dat het toch tot niets leidt als je de overheid wilt bewegen om God publiek te loven, en als hij zich uit deze 'getuigenispolitiek' wil terugtrekken, moet hij op het punt van de Europese integratie wel tot hetzelfde resultaat komen als de laat-antirevolutionairen en J.R.H. Maij-Weggen. Ook in *Ons Burger-schap* schreef hij dat Nederland in een 'Europese rechtsgemeenschap'

moet overgaan (mei 1999, blz.15). Het GPV pleit hiertegenover in art.12 van zijn Program van richtlijnen voor een mozaïekstructuur van staten in de wereld, waarvan Nederland een zelfstandig blokje vormt. Als het GPV zich op de beslissende onderdelen wél bij het Europese integratiestreven en een steeds verder ingrijpende mondialisering zou aansluiten, maakt dit zijn vraag om een overheid die God erkent, ongeloofwaardig.

2. Je moet voorzichtiger worden met je beroep op de Nederlandse historie, vanwege de allochtone Nederlanders die een andere cultuur (historie) hebben.

De Nederlandse geschiedenis met zijn vele christelijk-historische momenten, ook in de politiek van de Oranje-overheden, biedt vaak inspirerende voorbeelden van wat onze politieke roeping is. Je moet uiteraard kritisch staan tegenover heel wat fouten uit het verleden, maar de hoofdlijn van onze historie – zoals door bijv. Groen van Prinsterer verduidelijkt – moeten we niet afzwakken in onze gedachten. Die hoofdlijn mag een inspiratiebron voor ons zijn (verg. de betekenis van de wolk van getuigen in Hebr.12:1).

Maar als je een overheid die haar beleid afstemt op publieke erkenning van God, uit je prioriteitenprogramma schrapt, heb je aan de getuigen uit de Nederlandse politieke historie niet zoveel meer. Je kunt het beroep op de historie dan vaak overlaten aan bijv. schrijvers over Europa, de mensenrechten en de mensheid.

3. Je moet niet te sterk op integratie van andersculturele migrantengroepen aandringen, want in de 'paarse' staat moeten de christenen misschien nog eens zij aan zij met hen strijden voor behoud van de identiteit van elke groep.

Zolang je bij de overheid aandringt dat ze publiek de grootheid van God erkent, moet je op de niet-religieuze punten de Grieken een Griek en de paarsen een paarse zijn. Je

zult je dan op die puntcii van haar stijl van cultuur en communiceren niet van haar verwijderen, maar gelijktijdig het goede voorhouden dat zij mag verwachten van het schrijven van Gods naam boven de publieke kenmerken van de natie. Dat GPV-Kamerleden (te beginnen met Jongeling) nogal eens initiatieven namen inzake de bescherming van het gebruik van de Nederlandse taal, hing samen met hun visie op de overheid. Ook aan migranten zal je dan voorhouden dat zij het snelste kunnen inburgeren en het hun toekomend respect kunnen verwerwen (bij vrijheid van hun geloofsleven in de private sfeer), als ze zich nansi de taal ook de publieke levensstijl en kennis van de Nederlandse historie eigen maken. Een goede integratiepolitiek is voorwaarde voor de cohesie van de samenleving van alle Nederlanders, nieuw en oud. Deze samenleving moet niet als 'multicultiirceel' worden getypeerd. Maar als je de strijd voor een overheid die God erkent, weinig realistisch vindt, zal je als christen teii diepste onverschillig worden voor de wereldbeschouwelijke en culturele stijl van de overheid. Je hebt dan nog slechts belangstelling voor haar verordeningen en subsidies, en je denkt daarbij voornamelijk vanuit je eigen groep. Net als de allochtonen die weinig ingeburgerd zijn. Misschien ziet Janssens daarin een overeenkomst en heeft hij tegen de typing van onze samenleving als multicultureel minder bezwaren. Het GPV pleitte tot nu toe steeds voor sociale verbondenheid, die de sociale cohesie moet bevorderen, en is daarom georiënteerd op inburgering en integratie van de minderheden. In Israël werden de vreemdelingen gastvrij ontvangen, maar verplicht zich te onderwerpen aan de levensstijl van Israël, Ex.12:48-49; Lev.17: X-13; Deut.16:11-14 (*Van bijwoner tot burger*, 1984, Groen-reeks, nr. 45, blz.53; *Integratie als uitdaging*, 1996, Groen-reeks, nr.80, blz.49 e.v.).

4. De christenen moeten zich niet

verschansen achter antithese en isolement, maar zorgen voor een open communicatie met andersdenkenden. Anders worden ze niet opgemerkt en komt er geen erkenning van de juistheid van hun levensstijl die is gericht op God en het doen van Gods geboden.

Van dit onderdeel van de positiekeus van de auteur kan niet worden gezegd dat ze overeenkomt met die van de antirev. politiek in de tijd van dr. Colijn. Toen werd Groens destijds bekende adagium *In ons isolement ligt onze kracht* vaak te sterk naar binnen gekeerd en 'verzuild' toegepast. Maar in de tijd van de Duitse bezetting die daarop volgde, leidden velen proefondervindelijk dat je er in het verzet tegen onwettige daden van de bezetter met zulk isolationisme niet kwam. Vaak moest je coördineren met anderen die zich ook tegen de bezetter keerden. Toen evenwel na 1945 de bezetter was verdwenen, waren er (vooral onder invloed van Karl Barth in hervormde en chr.-historische kring) nogal wat mensen die de gecoördineerde samenwerking uit de bezettingstijd wilden voortzetten. Zij pasten deze voortzetting toe in hun toetreding tot 'neutrale', niet christelijke partijen (vooral de PvdA met de theoloog-socioloog prof. Willem Banning). Dit werd toen de 'doorbraak' van de christelijke politiek genoemd. Optimistisch werd door sommigen gedacht dat van hen als christenen een aanstekelijke invloed zou uitgaan op zo'n 'neutrale' partij. Niets kwam ervan terecht.

Daarom mis ik bij het pleidooi van de auteur voor open communicatie een uitdrukkelijke vermelding van noodzakelijke voorwaarden. Zeker, als de christenen in gezelschap van anderen 'vriendelijk en sociaal' optreden, wordt dit in brede kring gewaardeerd. Maar zodra je uit het horizontale vlak treedt, en Gods eer ter sprake brengt, knapt het af. Janssens vindt dat de christenen te weinig in de seculiere pers schrijven. Heeft hij al eens geprobeerd in *NRC Handelsblad* een stuk te plaat-

sen dat de verticale component van de christelijke politiek positief in het licht stelt? Voor de horizontale component zijn de kolommen beter toegankelijk. Bij veel 'open communicatie' dreigt het gevaar dat de christenen, die toch ook wel eens een schouderklopje willen, met het oog daarop zich presenteren als een zoveelste variant (economisch, sociaal, ecologisch, fiscaal) op het horizontale terrein. Wordt dit gewoonte, en laten ze zich meeslepen door intieme, niet-christelijke vrienden, dan bouwen ze mee aan een volgende doorbraak en verdere secularisatie. Voorzichtigheid is nodig. Emeritus-prof. J. Kamphuis waarschuwde in een interview in het SGP-orgaan *Zicht* (aug. 1999, blz.5) tegen een optimistische mensvisie die bij evangelischen (dus ook in de RPF?) nogal eens aangetroffen wordt. Maar ook Gereformeerden kunnen dit optimisme overnemen. De Bijbel leert evenwel dat de harten van de mensen zich moeilijk laten vermurwen om God eer te geven (vgl. *Dordtse Leerr., veroord. v. dwalingen*, III/IV, 3 over de vrije wil). Dit betekent niet dat alle open communicatie moet worden veroordeeld. Maar wel moeten in elk geval twee voorwaarden zijn vervuld. Ten eerste zal je homogene gereformeerde centra moeten behouden (onderwijs, politieke verenigingen en centra voor studie en voorbereiding voor het werk naar buiten). En ten tweede moet het concrete en actuele doel van de communicatie buiten kijf zijn (zoals in de bezettingstijd). Door het GPV wordt vandaag terecht prioriteit gegeven - niet aan het 'vriendelijk en sociaal' zijn - maar aan een overheid die openlijk Gods eer beoogt. Het vriendelijk en sociaal zijn moet zo goed mogelijk hiernee samengaan (Fil.4:5). Dit laatste is ook weer een kwestie die nodig is, maar niet voldoende.

Dr. A.J. Verbrugh is oud-Tweede Kamerlid voor het Gereformeerd Politiek Verbond en woont te Dordrecht.

Interview met de Hongaarse

A Lasco-kenner dr. János Hermán 3

kerkgeschiedenis

Wie ooit de kans krijgt een gesprek te voeren met **dr. János Hermán** over Johannes a Lasco mag erop rekenen **een** bijzonder enthousiast verteller te horen! Hoewel zijn promotie in Boedapest al weer zeven jaar geleden plaatsvond, is dr. Hermán nog steeds van plan om – in zijn schaarse vrije tijd – **zijn** in het Hongaars geschreven studie over A Lasco om te werken voor een breder dan academisch publiek.

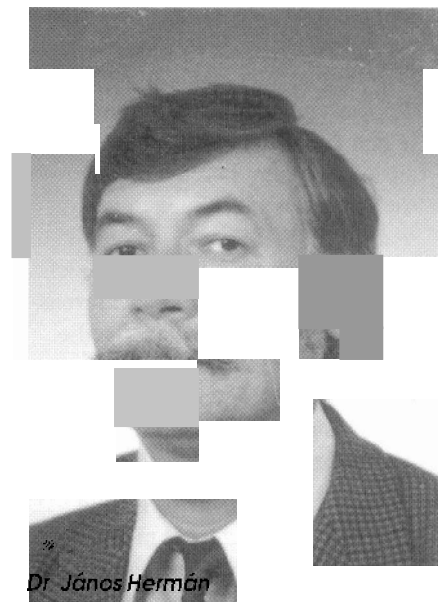
Op een mooie zomerdag in augustus jl. kregen én grepen we onze kans: dr. Herman was nog maar net in Zwolle teruggekeerd van een van zijn 'missies' naar Oost-Europa en hij maakte tijd vrij om – op ons verzoek – zijn verhaal over Johannes a Lasco en diens betekenis voor de reformatie te vertellen, annex het soms moeitelijke speurwerk en de evenzo trieste ervaringen in het eerst nog communistische Hongarije en Roemenië. Op de tafels liggen flinke stapels boeken en fotocopies die allemaal betrekking hebben op Polen, Hongarije en A Lasco en diens bekende en (voor velen) onbekende tijdgenoten.

Het keurige werk van Andrew Pettegree over 'Emden and the Dutch Revolt' (Oxford 1992) ligt binnen handbereik. Wellicht mogen we zeggen dat daar – in Emden – het zwaartepunt van A Lasco's activiteiten heeft gelegen. Pettegrees ondertitel laat wel iets vermoeden: 'Exile and the Development of Reformed Protestantism'. Maar of dr. Hermán de aanstaande Emden herdenking van Johannes a Lasco bijwoont is nog niet zeker.

Zijn tijd is kostbaar. In ieder geval ligt de geïllustreerde dissertatie van János Hermán open voor ons:

JOHANNES a LASCO, élete és munkássága / 1499 – 1560/. Heerenveen – Budapest, 1992.

Maar ook Abraham Kuyper komt ter tafel. Volgens dr. Hermán heeft Kuyper zoveel aan A Lasco te danken (hij bestudeerde zijn werken in zijn jonge jaren als hervormd predikant), zoveel, dat heel het kerkelijk optreden van Kuyper dat uiteindelijk heeft geleid tot de Doleantie van 1886 niet te bedenken valt zonder de invloed van de kerkrechtelijke en ook dogmatische inzichten van Johannes a Lasco.

Dr. János Hermán

Communisten bang voor A Lasco...

Dr. Hermán is in 1948 geboren in de stad Cluj (= Kolosvár. = Klausenburg) gelegen in het hart van het gebied Zevenburgen, dat vanouds

tot Hongarije behoorde, maar na de eerste wereldoorlog overging in handen van Roemenië. De Hongaarse minderheid had en heeft het daar niet gemakkelijk. In de jaren '70 trouwde Hermán, die theologie studeerde, met de Nederlandse, gereformeerde Hannie Mostert. Bij de afronding van zijn studie in 1992 woonde het echtpaar met hun kinderen in Heerenveen, terwijl hij gezin later naar Zwolle verhuisde. János Hermán dient intussen officieel als predikant de Hongaarse hervormde/gereformeerde kerk in België, maar zijn eigenlijke werk ligt grotendeels in zijn land van herkomst. Daar legt hij zich toe op kerkelijk opbouwwerk en de opleiding van gereformeerde predikers in het Hongaarse taalgebied. Hij is

o.m. voorzitter van een in Nederland opgerichte stichting die financiële **steun** wil geven aan theologische studenten in Roemenië.

Uw studie ginds is nogal bemoeilijkt door het communistische regime. Kunt u daarvan iets vertellen?

En of! Toen ik door prof. Juhász István in Cluj op het spoor van Johannes a Lasco was gezet, was er al jarenlang sprake van onderdrukken de maatregelen door de staat die, zo godsdienstloos en communistisch

als ze was, natuurlijk niets moest hebben van de gereformeerde minderheden in Roemenië en Hongarije. Ondanks alles lukte het mijn hoogleraar om enkele jongeren een promotiestudie te laten starten. Maar zeker voor het onderzoek naar A Lasco heb je bronnen en studies uit het buitenland nodig. Nou, ik heb het geweten! Mijn zwager, Koos Mostert uit het Westland, kwam naar Roemenië toe met een flinke voorraad door mij in Nederland uitgezochte boeken. Hij had 7e goed verstoppt, ingetimmerd in zijn wagen, Maar toch kreeg de grenswacht de lading in de gaten. Alles werd in beslag genomen! Mijn studie stond op bijna dood spoor. En daarbij moest je voortdurend oppassen voor de Securitate. Na de dood van dictator Ceaucescu en het verdwijnen van het IJzeren Gordijn zijn de mogelijkheden voor onze studenten wel verbeterd, maar...

Waarom die harde actie tegen boeken over A Lasco?

Communisten zijn soms primitieve mensen die bang zijn voor alles. Ze willen elke uiting van cultuur controleren. Ook al gaat die over de 16e eeuw! En het liefst zouden ze, echt fanatiek, de hele geschiedenis herschrijven; ze zijn de grootste geschiedvervalsers van deze eeuw!

Maar nu... vrijheid toch?

Ja, maar toch zijn er nog teveel beperkingen. De hoogste leiding van de kerk wil slechts een beperkt aantal studenten financieel ondersteu-

nen. Een man of tien per jaar. Dus hebben we hier in 1995 een steunfonds opgericht om hulp te bieden, de 'Professor Juhász István Stichting'. Uit andere landen komt ook hulp. Hard nodig, omdat de economie van Roemenië nog steeds niet goed draait. Wij proberen met zo'n vijfduizend gulden per jaar twee studenten voor onze rekening te nemen. En dan hebben we natuurlijk ook nog wel eens iets nodig voor goede boekwerken die we hopen uit te geven.

Johannes a Lasco's activiteiten

Heeft uw werk nú ook te maken met Johannes a Lasco?

In zekere zin wel. Hoewel men in Nederland A Lasco waardeert in zijn betekenis voor de eigen kerken van de 16e eeuw – ook kerken in nood! – moeten we hem zeker ook plaatsen in de Oosteuropese landen. Zijn invloed op zijn geboorteland Polen is duidelijk, die op een land als Moldavië is veel minder bekend. Maar **zelfs** daar, waar we in de 16e eeuw ook Duitse en Hongaarse minderheden aantreffen, is door toedoen van Johannes a Lasco een Calvinistische bisschop aangesteld voor de gereformeerde kerken in die regio, nl. Jan Lusinsky. Dit met medewerking van de vorst van Moldavië: prins Jacobus Heraclides Despota, die A Lasco persoonlijk goed kende. Helaas is de reformatie van Moldavië door een volksoptstand ongedaan gemaakt en werden de leiders vermoord of verjaagd (1563).

En verder heeft Johannes a Lasco zich ook altijd betrokken gevoeld bij de Hongaren: een tijdlang was de Hongaar Sebastianus Pech de secretaris van A Lasco. Die heeft voor hem de contacten met Calvin verzorgd! Een gegeven dat tot nu toe door niemand onder de historici was ontdekt!

Bovendien vermoed ik dat A Lasco's Catechismus in het Hongaars is vertaald. Maar net als met de Poolse vertaling geldt: waar kan ik nog een exemplaar vinden? Helaas,

de machtige armen van de Jezuïeten hebben veel van de reformatie vernietigd.

Wat heeft Johannes a Lasco met Nederland te maken gehad?

Wel, in de eerste plaats dus zijn hulp aan de kerken die we als Nederlandse vluchtelingengemeenten aantreffen in Emden, in Londen, in Frankfurt am Main, enzovoorts. Maar, en dat mag u ook wel noteren: hij was met een zuidnederlandse vrouw getrouwd. Met ene Barbara, uit Leuven, waar een kleine groep protestanten geregeld bij elkaar kwam in een 'conventiculum'. Haar volledige naam is nog steeds niet bekend. Maar het is een goed huwelijk geweest; ze kregen vijf kinderen! Helaas is Barbara tijdens het verblijf in Londen overleden (augustus 1552). Hoe groot het verdriet van Johannes was, bleek wel uit het feit dat hij maandenlang na de dood van zijn vrouw geen bijbeluitleg meer heeft gehouden in de Profetie. Toen kreeg Johannes van zijn vrienden (onder wie Thomas Cranmer) de raad om zo snel mogelijk weer te trouwen. Hij leed toen ook aan een oogziekte en dreigde blind te worden. Hij is toen voor de tweede maal getrouwd, en wel op 29 januari 1553 met Katharina, een Engelse. Zij bleef in Engeland achter, zwanger van hun eerste kind. Toen A Lasco eind 1553 moest vluchten voor Maria de Bloedige. Hoe we die data weten? Wel, de Vlaamse balling Marten Micron (ook wel Micronius) schrijft erover in een brief aan Heinrich Bullinger in Zurich.

En verder: een van zijn beste vrienden was de Vlaamse ouderling Jan Utenhove, waar F. Pijper in 1883 zijn proefschrift aan wijdde. Deze befaamde zuidniederlander heeft A Lasco vaak vergezeld op zijn reizen, tot zelfs in Polen later.

A Lasco moet toch wel een goede naam hebben gehad om in Engeland te mogen komen?

Ja, zoals u weet, werd hij door niemand minder dan Thomas Cran-

mer, de aartsbisschop van Canterbury, uitgenodigd om in Engeland te komen werken. Cranmer zat in een wat lastige positie: er was een tendens tot een diepgaande reformatie van de Engelse staatskerk aan het licht gekomen. Die ruimte was er ooider de jonge koning Ediiard VI. Cranmer kon iemand als A Lasco hier goed bij gebruiken, zeker waar het ging om de interne ordeningen van de kerk. Het gezin A Lasco kreeg meteen liet Engelse staatsburgerschap toegekend (altijd goed, ook voor de kinderen!). Er vader Johannes kreeg een jaarsalaris van 100 Engelse ponden! Wel, Cranmer vraagt dan of A Lasco zitting wil nemen in een commissie die de kerkrechtelijke aspecten van de Anglicaanse kerk moest bespreken en voorbereiden voor besluitvorming. Heel verstandig was het intussen om A Lasco niet te benoemen in de commissie die de geloofsthema's kreeg te bespreken. In de eerste commissie ging het al fel genoeg toe: er was ruchtigkeitsstrijd met betrekking tot de liturgie: Martin Bucer en de Londense bisschop Ridley aan de ene kant (nogal gehecht aan de uiterlijke vormen in de eredienst), en bisschop Hooper met h Lasco, gesteund door de visie van Calvijn, aan de andere kant. Hooper, die geen bisschopsmantel meer wenste te dragen en zelfs in de gevangenis belandde. h Lasco werd intussen superintendent van alle vluchtelingenkerken die in I-onden wacii neergestreken. Een erg vertrouwensvolle positie!

Verhouding tot Calvijn en de Lutherse

Hoe was A Lasco's verhouding tot Calvijn? Hebben die twee elkaar ooit ontmoet?

Wel, daarvoor moesten we nu naar Frankfurt am Main, waar de twee elkaar hebben gesproken in een moeilijke kwestie in 1556. Dat betraf ds. Valérand Poullain (Pollanus), predikant bij de Franstalige vluchtelingenkerken. Over Poullain was een klaagbrief opgesteld met

24 punten. Een commissie van zeven leden moest de zaak uitzoeken en zo mogelijk met een oplossing komen. Calvijn kwam ervoor uit Genève en werd voorzitter (september 1556). Hij schreef een rapport over de kwestie en de zaak werd uiteindelijk opgelost door Poullain te vragen vrijwillig zijn ambt neer te leggen. Dat gebeurde dan ook. Toch triest dat zelfs onder de vluchtelingenpredikanten ruzie ontstond.

Maar óók zo erg was dat de reformatoren in Frankfurt, ik bedoel de Lutherse en de Gereformeerden, het zo slecht met elkaar konden vinden. Toen is voorgesteld om de Frankfurter stadspastores een godsdienstgesprek te laten voeren met Calvijn. Dan zou blijken dat een wenselijke consensus er wellicht toch kon komen. Maar de weliswaar heren kwamen niet. Ze durfden het niet aan om Calvijn te ontmoeten.

Intussen zag men A Lasco in Frankfurt weer als superintendent van de vluchtelingenkerken. Hij had er zelfs het burgerrecht gekregen. Maar hoe hij ook pleitte voor de gereformeerde gemeenten daar, de moeilijkheden (m.n. over het avondmaal) bleven bestaan en maakten de afstand tussen Lutherse en Gereformeerden steeds groter.

Maar was er dan geen verschil tussen Calvijn en A Lasco?

In de literatuur kom je wel tegen dat hun opvattingen over het avondmaal en de predestinatie niet helemaal met elkaar spoorden, maar ik acht de verschillen niet wezenlijk. In alle (voor die tijd) cruciale dogmatische punten waren ze het eens met elkaar. In Frankfurt heeft Calvijn één keer gewaarschuwd voor A Lasco's onvoorzichtigheid. Wat was het geval? A Lasco wilde in Stuttgart met de Lutherse Johannes Brenz een godsdienstgesprek voeren. Het zou in de ogen van Calvijn gaan over tweedetrang's thema's. Dat vond Calvijn zo link, dat hij meer vreesde voor verdere twist dan dat er een opbouw

wende werking van uitging. Men moest dat soort adiafóra niet op de spits drijven. Maar A Lasco ging wel naar Stuttgart. Gelukkig: nog vóór het dispuut werd gehouden was het eigenlijk al een verloren zaak; niet eens zozeer omdat A Lasco zich niet goed had voorbereid, maar omdat hertog Christoph von Württemberg stiltejes had bevolen: 'laat het maar op een vruchteloos dispuut uitlopen'. De zaak brak op de leer van de ubiciteit, d.w.z. de vraag naar de alomtegenwoordigheid van God (van Christus), bijv. in het avondmaal. En waarom gaf de overheid dan te kennen dat het dispuut maar moest mislukken?

Dat zat vast op de kerkordelijke principes van Johannes a Lasco, m.n. de presbyteriale, bijna democratische inrichting van de kerk.

Waarom is Johannes a Lasco uit Frankfurt uitgezonden?

Heel eenvoudig: omdat hij niet kon aantonen dat hij stond op de basis van de Lutherse belijdenis, de Confessie van Augsburg. Zo zijn alle Gereformeerden daar onder zware druk gezet. De vrijheid om op basis van de gereformeerde belijdenis te staan, werd door bekrompen Lutheranen feitelijk onmogelijk gemaakt. Daar zat vooral achter de felle ds. Joachim Westphal uit Hamburg die verscheidene pamfletten tegen de leer van Calvijn en diens aanhangers schreef. Het werd zelfs zo dat de Poolse bisschop Hosius (r.k.) de argumenten van Westphal tegen de Gereformeerden gebruikte om Johannes a Lasco en de zijnen in Polen in een kwaad daglicht te stellen. Zelfs tot op een synode in Hongarije drongen de strijdschriften van Westphal door en werd men gewaarschuwd voor Johannes a Lasco!

Toch een aardig ding nog: tegenwoordig is er in Frankfurt am Main nog een kleine Evangelisch-Reformierte Kirche. En die draagt een Laskiaans stempel. Hun predikant is dr. Cseri Gyula, althans tot voor kort nog. In de consistorie hangt

een levensgroot portret van A Lasco. Deze kerk heeft er mee voor gezorgd dat een aantal historische werken over hun kerkgeschiedenis in de 16e eeuw konden worden uitgegeven (onder redactie van prof. Hermann Meinert).

Terug naar Polen

Nu zou ik nog graag van u willen weten, dr. Herman, wat volgens u het belangrijkste was dat Johannes a Lasco na zijn terugkeer in Polen voor de kerk heeft mogen doen.

Laat ik beginnen met op te merken dat dé grote drijfveer in A Lasco's leven is geweest zijn betrokkenheid op het eeuwig wel of wee van zijn medemensen! Hij was letterlijk begaan met het lot van de heidenen. En die waren toen zelfs nog vlak bij: in de eerste plaats de Turken en vervolgens ook de inwoners van Litouwen. Zij waren nog niet zo lang geleden (14e en 15e eeuw) voor het eerst (!) in aanraking gekomen met het evangelie van Christus. En nu al moesten ze kiezen voor Rome of de Reformatie. Wat heeft Johannes gehoopt dat alle Litouwers en ook de Turken (en andere Moslims) tot geloof in Christus kwamen! Maar God is in zijn wijsheid andere wegen gegaan dan Johannes heeft gehoopt. Toch is de missioneringsdrang van A Lasco een heel fundamentele zaak voor hem en voor allen die de gereformeerde belijdenis aanvaardden.

En wat zou hij graag gewild hebben dat heel Polen, tenslotte toch zijn vaderland (Groot- of Klein-Polen laten we nu maar buiten beschouwing), aan de voeten van Christus te vinden zou zijn. In ware oecumenische geloofsverbondenheid!

Hoe was het met de reformatie in Polen gesteld toen A Lasco in 1557 terug was?

Onder koning Zigismund August II (1548-1572), die ook over Litouwen regeerde, waren er meer mogelijkheden dan ooit voor de verdere doorwerking van de reformatie. Nu hadden de Polen daarbij een sterke-

re band met de Calvinistische (en Zwingliaanse) reformatie dan met die vanuit Wittenberg. Dat had niet alleen te maken met dogmatische inzichten, maar evenveel met nationale verhoudingen.

Een heel merkwaardige figuur was de Italiaanse biechtvader van het Poolse vorstenhuis: Francesco Lismanini. Hij was in alle stilte tot reformatorische inzichten gekomen en ging er toe over om de koningin-moeder (en soms ook de koning zelf) op winteravonden voor te lezen uit Calvijns Institutie! Dat moet een aantal jaren achtereen het geval geweest zijn. Dat verklaart natuurlijk wel het een en ander over de mogelijkheden voor de gereformeerde kerken in Polen.

In het midden van de 16e eeuw telde men in Groot-Polen 80 plaatsen waar gereformeerde erediensten werden gehouden, daarnaast in Klein-Polen zelfs 250 plaatsen en in Litouwen 191 plaatsen waar Gereformeerden hun kerkdiensten hielden. De Lutheranen hadden 110 Poolstalige gemeenten en 32 Duitsstalige in Polen.

Maar daarnaast had men, behalve dat 'Rome' nadrukkelijk aanwezig bleef, ook te maken met de Tsjechische Boheemse (of Moravische) Broeders, die een aparte 'kerkprovincie' in Polen vormden. Zij stonden dichtbij de Gereformeerden en bij hen was er ook een duidelijk streven naar kerkelijke samenwerking en eenheid. Die kwam uiteindelijk in 1570 – dus na de dood van A Lasco – tot stand via de Consensus van Sendomir.

Op het moment dat A Lasco terugkeert naar Polen – hij is ziek en laat zich graag vergezellen door Jan Utenhove – trekken daar ook antitrinitarische profeten rond. Zij geloven niets van de leer van de goddelijke Drieëenheid; trouwens ze waren onderling ook nog weer verschillend van elkaar! Daar was de sluwe Blandrata die zich op de synode van Pinczow beriep op de Institutie van Calvijn! En dan was er de figuur van Stancaro die beweerde dat Jezus alleen maar naar de

menselijke natuur onze middelaar is geweest en zelf niet aan God gelijkgesteld mocht worden. En ook had je daar die schijnheilige Italiaan Vergerio. Eigenlijk heb ik nog wel een paar appeltjes met hem te schillen! Hij heeft in de kringen van de Poolse adel een hele rij leugens over A Lasco rondgestrooid. En bij de ontmoeting met A Lasco verklaarde hij toch geheel eensgeestig met hem te zijn! Je moet maar durven. Over valse broeders gesproken...

Kreeg Johannes a Lasco in Polen wel een officiële aanstelling of deed hij meer 'vrijwilligerswerk'?

Ik denk dat A Lasco niet graag zonder vaste orde wilde werken in zijn vaderland. Daarom heeft zich via de synode van Pinczow in april 1556 laten beroepen naar Krakau. A Lasco zag toen al de negatieve ontwikkelingen in Frankfurt am Main aankomen! Bovendien hebben ook de hoogste politieke machthebbers een beroep op A Lasco gedaan om terug te keren.

Zo kwam hij als geordend prediker naar Krakau waar hij ging wonen op het kasteel van zijn neef Johannes Boner. Ook preekte hij daar. Maar A Lasco deed, ondanks zijn zwakke gezondheid, nog veel meer. Hij vroeg audiëntie aan bij koning Zigismund August, waar hij een vurig pleidooi hield voor de vrije verkondiging van het ware evangelie. Toen de pauselijke nuntius Lipomani daarvan hoorde, trachtte hij A Lasco weg te jagen, maar de hoogste edelman van Polen, vorst Radziwil was A Lasco zeer genegen en verjoeg de nuntius. Vorst Radziwil zorgde intussen ook voor het levensonderhoud van het gezin A Lasco.

Wat waren A Lasco's concrete bemoeienissen met het kerkelijk leven in Polen?

Een paar punten wil ik noemen. Op de eerste synode die A Lasco kon bijwonen, die van januari 1557 te Krakau, stelde hij voor dat de gemeenten zelf hun predikant moes-

ten kiezen. En ook de leden van de kerkenraad. Daar was ook Vergerio aanwezig en deze pleitte voor het aannemen van de Confessie van Augsburg. Maar dat stuitte op verzet bij A Lasco. Hij had een andere visie op de manier waarop de Poolse gereformeerde kerk herkenbaar moest zijn. En daar kwam A Lasco mee naar voren op de volgende synode, die van Włodislaw (15-18 juni 1557). Een heel belangrijke reeks besluiten viel er toen: 1. De kerken mochten een eigen confessie uitgeven. 2. Er mocht een eigen Bijbelvertaling koinen. 3. Men moet als kerken de censuur goed organiseren. 4. Er moet een eigen boekdrukkerij komen. 5. Idem een eigen school te Pinczow. 6. Het is goed een convent van senioren te vormen (een soort classis) bestaande uit predikanten en 'leken'. 7. En er moet gestreefd worden naar unie met de Moravische Broeders. Over deze zaken werd Calvijn in Genève ingelicht door de bode Francesco Lismanino die tevens een bezoek bracht aan Bullinger in Zürich. Hieraan zie je dat A Lasco met 'zijn' kerken niet uit de pas wil lopen met de andere gereformeerde kerken in Europa. Calvijn en Bullinger waren dan ook zeer verhuugd over de ontwikkelingen in Polen. Ze waren in het bijzonder ingenomen met de eenheidspogingen met de Boheemse Broeders. In 1558 is de 'Einder' Catechismus van A Lasco aanvaard en in het Pools vertaald. En in hetzelfde jaar nemen de kerken (opnieuw in synodeverband hij elkaar te Włodislaw) de door A Lasco gewenste kerkorde aan voor Klein-Polen. Een jaar later geldt die ook in Litouwen. En 1559 mocht een heel mooi jaar geweest zijn, hoopvol. Tot in het paleis van de koning klinken de Evangelische gezangen. En er was een geregelde briefwisseling met Calvijn (via bode Lusinski) en andere westeuropese reformatoren. Het kwam tot psalmvertalingen en uitgave van preken door ds. Nicolaas Rej, een pure calvinist. De Poolse gereformeerde kerken telden

9 zelfstandige classes, waarin theologen en 'leken' (ook politici!) meespraken over de toekomst van de kerk.

Heel bijzonder vind ik de diaconale visie van Johannes a Lasco: hij wilde voor het hele land (de hele kerk) één centrale diaconale kas. Om daarmee de hogeschool in Pinczow te bekostigen en tevens de salarissen van predikanten, predikantsweduwen en -wezen te betalen. Opvallend is het feit dat de Boheemse Broeders deze zaak afwezen.

Heeft Polen zijn eigen 'Bijbel' ook inderdaad gekregen?

Ja, in 1563 is de vertaling in het Pools gereduceerd. Het is, na een aantal moeilijke perioden met een Orsatius die er antitrinitarische elementen in had willen aanbrengen, een prachtige Bijbel geworden. A Lasco heeft er volgens mededelingen in een brief van Jan Utenhove aan ds. Godfried van Wingen nog voor geijverd om de hoofdstukkenindeling van de Vlaamse Bijbel als model te laten fungeren! Zo kreeg Polen zijn 'Krakauer Bijbel'.

Maar wat is er korte tijd later gebeurd? Iets verschrikkelijks: de zoon van Radziwil (de beschermer van A Lasco), hertog Christoph, heeft jaren later de hele bijbelvertaling (waaraan zijn vader heel veel geld had gespendeerd) opgekocht en... verbrand! Deze zeer vijandige

daad had alles te maken met diens overgang naar het rooms-katholicisme onder invloed van de Jezuïeten!

Het levenseinde van A Lasco

We sluiten af met de afscheidswoordjes die Johannes a Lasco sprak toen hij in januari 1560 zijn einde voelde naderen. "Treur en ween niet over mij, maar laat uw tranen vallen over liet leed van de algemene christelijke kerk. De Hervorming is niet het werk van mensen. Het is niet belangrijk dat ik nog leef, maar het is nodig dat ik in mijn leven de kerk van Christus dienen kan. De Heer heeft mij niet geroepen om in nist en in vreugde te leven, maar oin het kruis te dra-geil."

Op 8 januari 1560 stierf deze kruisdrager in Pinczow.

De protestantse kerken van Polen zouden daarna nog zwaar bukken onder het kruis van de vervolging, zowel vanwege de Contrareformatie in de 16e en 17e eeuw, als ook in onze eeuw van de kant van de communistische machthebbers. Maar de vervolgers hebben niet liet laatste woord. Het kruis van Christus zal overwinnen!

Drs. H. Veldman is docent geschiedenis aan het Gomar College in Groningen.

Ds. J. Van Amstel

Is het evangelisch?

Opvallend is de groei van evangelische gemeenten. Het enthousiasme, de vrolijkheid in de samenkomsten hebben op velen een aantrekkingskracht. Nogal wat jongeren, worden erdoor geraakt en beïnvloed. Ze hebben het gevoel dat in die kringen een spontanere geloofsbeleving is waar te nemen. Maar is alles wel evangelisch wat zich als evangelisch aandient?

Ing. 64 pag., f 10,-

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre B.V.
Postbus 25, 4460 AA Goes, tel. 0113-215591

JERUZALEM, O STAD ZO HOOG GEBOUWD

lied van de week

Het *Liedboek* bevat diverse gezangen over Jeruzalem. Deze liederen brengen allerlei bijbelse noties omtreit Jeruzalem bijeen in een lied. Het lied 'Jeruzalem, o stad zo hoog gebouwd' is een voorbeeld van zo'n 'Jeruzalem-lied'.

De dichter, Johann Matthäus Meyfart, werd in 1590 te Jenn geboren en overleed in 1642 te Erfurt. Hij was als docent (later rector) werkzaam aan het gymnasium te Coburg. In 1634 werd hij professor in de Theologie, nog weer later werkte hij als pastor te Erfurt. In zijn tijd stond hij bekend als iemand die zich tegen de heksenvervolging verzette. Ook stelde hij voortdurend de vervaging van normen en waarden in kerk en school aan de knak. Tijdens de Dertigjarige Oorlog, die een ingrijpend spoor van verwoesting en vernieling aanrichtte, publiceerde hij een prekenbundel over de laatste dingen. In dit boek, *Tuba novissima* (1626), werd ook het lied 'Jerusalcin, du hochgebaute Stadt' opgenomen. Dit visionaire lied werd voor velen een houvast in alle misère die de oorlog inet zich meebracht.

In Nederland werd het lied in de eerste decennia van deze eeuw door diverse mensen vertaald. Het lied is in verschillende liedbundels te vinden. Te noemen zijn oider meer de liedbundels van ds H. Hasper, de bundel *Sionsliederen* (1912) van de hervormde Utrechtse predikani E.B. Couvée, en de *Zangbundel ten dienste van Huisgezin en Samenkomsten* (1933, 13de druk) van Joh. de Heer. Ook in de *Hervormde Bundel* uit 1938 kreeg het lied een plaats (gezag 123). De vertaling uit deze bundel was van E.L. Smelik (1900-1985). Zijn vertaling is na

de Tweede Wereldoorlog het meest bekend geworden, en werd ook opgenomen in het *Liedboek voor de Kerken*.

Inhoud

Evenals het lied dat vorige week behandeld werd, hebben we te maken met een eschatologisch lied, waarin woorden en beelden uit het bijbelboek Openbaring verwerkt zijn. Zo herinnert het tweede vers ons aan de woorden uit Openbaring 7:14: *'Bezen zijn het, die komen uit de grote verdrukking; en zij hebben hun gewaden gewassen en die wit gemaakt in het bloed des Lams'*. In vers 3 wordt indirect verwezen naar de woorden uit o.a. Openbaring 5:11-14, waar gesproken wordt over de lofprijzing van het Lam. Wanneer u de tekst van het lied doorleest, komt u passages tegen die u wellicht op het eerste gezicht wat vreemd vindt. Bijvoorbeeld: 'Jeruzalem, ... naar u verlangt mijn hart' (vs 1) of 'Gij zijt mijn doel, verheven gouden stad!' (vs 4). Mag en kan het wel om in een kerklied zo over een stad, ja zelfs tót een stad te zingen? Gaan we te rade in de Schrift, dan komen we in het Boek der Psalmen ook liederen tegen waarin Jeruzalem wordt aangesproken: psalm 116:18 en 137:5. Het meest duidelijke voorbeeld is echter Psalm 122, het lied van pelgrims die verlangend uitgezien hebben naar hun aankomst in Jeruzalem.

Je zou kunnen zeggen dat de liederen als 'Jeruzalem, o stad zo hoog gebouwd' nieuwtestamentische pendanten zijn van Psalm 122. Het zijn liederen van verlangen naar het hemelse Jeruzalem.

Hoewel de gedachte niet onder woorden gebracht wordt, is het natuurlijk klip en klaar dat naar Jeruzalem verlangd wordt omdat Jeruzalem de stad van Gód is. Deze 'verheven gouden stad' is de plaats waar God woont en waar **we** eens met alle heiligen bij Hem mogen zijn. Verlangen naar Jeruzalem is dan ook metterdaad verlangen naar God, om voorgoed bij Hem te wonen.

Melodie

De componist van de melodie is niet bekend. Mogelijk is het Melchior Franck (± 1580-1639) die vanaf eind 1602/begin 1603 kapelmeester was aan het hof van Johann Casimir te Coburg. Dat was de woonplaats waar ook Meyfart tot 1634 werkzaam was. Op grond daarvan kan vermoed worden dat Franck de melodie heeft gemaakt.

Boven het lied wordt ook het jaar 1663 genoemd. In dat jaar verscheen het *Erfurter Gesangbuch*, waarin de melodie voor het eerst was opgenomen. De tweede helft van de melodie is later gewijzigd, zoals blijkt uit de notatie in het *Darmstädter Gesangbuch* (1698).

Zoals we al vaak tegen zijn gekomen, heeft ook deze melodie de zogeheten Bar-vorm. Dit houdt dus in dat de regels 1 en 2 herhaald worden in de regels 3 en 4 (deze regels vormen tezamen het Aufgesang). De regels 5 tot en met 8 vormen het Abgesang.

Typisch voor de melodie is met name het begin: de dalende drieklank (d'' a' fis' d'), gevolgd door een kwartnoot rust. Hier is op een

264 Jeruzalem, o stad zo hoog gebouwd

Melchior Franck? 1663 / later gewijzigd

r Je - ru - za - lem, o stad zo hoog gebouwd,
naar u ver-langt mijn hart!
Van ver - re reeds heeft u mijn oog aanschouwd.
Met haas-ten en ver-ward,
is o - ver berg en da - len,
voort o - ver 'r wij-de veld,
mijn hart op e - nen ma - le
u te - ge - moet ge-snel.

- L Profeten groot en patriarchen oud
gaan in het licht ons voor,
en wie op aard, met schande en kruis vertrouwd,
hen volgden in hun spoor.
Aan tyrannie ontheven,
van leed en smart ontdaan,
zijn zij, met glans omgeven,
tot vrijheid opgestaan!
- 3 Met jubelklank van instrumenten schoon,
violen en metaal,
een nieuw gezang, in zoete, zuivre toon
beweegt de gouden zaal.
met honderdduizend tongen,
met stemmen nog veel meer,
als in de aanvang zongen
de heemlen en hrin heir.
- 4 Gij zijt mijn doel, verheven gouden stad!
Hoe klopt mijn hart in mij:
van 't aardse los, van vreugde hier verzaad,
stijg ik u naderbij,
weg boven aard' en sterren.
Reikt englen, mij de hand!
Ik zie u reeds van verre,
mijn hoge vaderland!

Johannes Matthäus Meyfart (1590-1642)
Vertaling E.L. Smelik, geb. 1900

fraaie wijze muzikaal vormgegeven aan het 'roepend verlangen'. Om het goede tempo te bepalen is van belang dat we ons realiseren dat de melodie in een vierkwartsmaat genoteerd staat. Dit betekent dus dat de kwartnoot (en niet de halve noot!) teleenheid is. U moet er ook even op letten dat tussen regel 6 en 7 geen rust genoteerd staat. Het ritme in regel 5 ('is o-ver berg') en het korte melisma (meerdere noten op één lettergreep) in de voorlaatste regel zullen geen problemen opleveren.

Kopiëren van dit artikel is toegestaan, maar een uitsluitend kopiëren van het lied is niet geoorloofd.

Dr. J. Smelik is hymnoloog/musicoloog en woont in Zuidhorn.

**Heeft u wel eens
overwogen om een
advertentie in de
Reformatie te plaatsen?**

bel:
0113 - 215591

Kostelijke klassieke kinderversjes

Gegrond op Gods Woord en Waarheid voor huis en school, [†]ds J.H. Maatjes 32 pagina's, **geniet f 6,00**

Verkrijgbaar bij de boekhandel

Oosterbaan & Le Cointre B.V.
Postbus 25 - 4460 AA Goes Tel 0113-215591

Kerkbladen.....

Postbus 10 - 3750 GA Bunschoten-Spakenburg
Tel (033) 299 79 99 - Fax (033) 299 79 98

meegelezen

Evangelisch voortgezet onderwijs

Eind augustus startte de eerste evangelische school voor voortgezet onderwijs in ons land. *Theo Brand* schreef in het *Centraal Weekblad* van 20 augustus over het waarom en hoe:

'Maas gij geheel anders' staat er met grote letters op de wervingsfolder van *De Passie*, de eerste evangelische school voor voortgezet onderwijs in Nederland. Komende week beginnen 120 brugklassers en twaalf leerkrachten in een schoolgebouw in de Utrechtse wijk Lunetten. De school voor mavo, havo cri atheneum verwacht elk volgend studiejaar te groeien met minstens hetzelfde aantal leerlingen.

Rector drs *A. van der Ven* gelooft heilig in de noodzaak van het *Evangelisch Bijbelgetrouw Voortgezet Onderwijs (EBVO)*, zoals de stichting heet die de school beheert. "God heeft op Zijn tijd en wijze de juiste personen en zaken zo geleid dat de school er nu daadwerkelijk komt" —) zo staat het althans te lezen in de brochure van *De Passie*. Van der Ven: "We zijn een groot avontuur begonnen. Het is een soort Mozes-ervaring: je weet niet waar je uitkomt. Ik heb op sommige momenten sterk het gevoel gehad dat we door God geleid werden. Als je ziet hoeveel barrières en tegenslagen er waren in het parlement en hier in het Utrechtse, dan is het moeilijk voor te stellen dat we nu zo ver zijn. Dat het uiteindelijk toch gelukt is, mag een wonder heten."

De rector constateert dat het protestants-christelijk onderwijs vaak te weinig herkenbaar is voor evangelische christenen. Reformatorische

scholen (zeg maar het onderwijs voor de SGP-achterban) en het gereformeerd onderwijs (met overwegend gereformeerd-vrijgemaakte leerlingen) is voor hen echter ook geen optie. Evangelische christenen *verschillen qua levensgevoel en geloofsbeleving van deze groepen en vinden het bovendien niet nodig om de reformatorische belijdenissgeschriften te onderschrijven*.

Bont gezelschap

Uit gegevens van de eerste 120 leerlingen die zich bij *De Passie* hebben aangemeld, blijkt dat ongeveer 65 procent afkomstig is uit het brede scala van evangelische, baptisten- en pinkstergemeenten. De overige 35 procent komt uit de Nederlands Gereformeerde en Christelijke Gereformeerde Kerken en uit de Gereformeerde Bond binnen de Nederlandse Hervormde Kerk. "Evangelische christenen vormen een bont gezelschap en zijn ook binnen reformatorische kerken te vinden. Neem bijvoorbeeld de achterban van de EO. Als je ziet hoeveel jongeren op een EO-jongeren-dag aanwezig zijn, dan duidt dat op een duidelijke markt voor evangelisch ouderwijs". stelt Van der Ven.

"De lijn tussen kerk, school en gezin moet recht getrokken worden. Wat kinderen op school te horen krijgen, moet in overeenstemming zijn met wat thuis en in de kerk verteld wordt. Met evangelisch bijbelgetrouw onderwijs maken we de lijn tussen kerk, school en gezin voor een grote groep mensen weer recht".

Eind jaren tachtig nam een aantal mensen rond evangelisch centrum 'In de Ruimte' in Soest het initiatief om een 'eigen' school op te richten. Maar dat mislukte. In alle plaatsen

in de omgeving bestond al protestants-christelijk onderwijs. En de 'evangelische' identiteit werd op dat moment nog niet door de overheid als aparte onderwijsrichting erkend.

Van der Ven: "Toenmalig directeur *Herman ter Welle* van 'In de Ruimte' merkte op dat kinderen van bijbelgetrouwe christenen op school een nogal eenzaam bestaan leidden. Ze vallen nogal eens buiten de boot als ze voor hun geloof uitkomen. Dat gevoel werd bevestigd door kinderen en ouders. Daardoor rijpte het idee om zelf met bijbelgetrouw onderwijs te beginnen".

De 46-jarige Van der Ven is later bij het initiatief betrokken geraakt, maar is nu de stuwende kracht achter *De Passie*. Hij is leerkracht, historicus en hij haalde een postdoctorale titel op de Nederlandse School voor Onderwijsmanagement. Jarenlang gaf hij les op protestants-christelijke scholen; daarna werd hij beleidsmedewerker voor de Bestuursraad protestants-christelijk onderwijs.

Hij kent dat onderwijs dus van binnenuit. Waarom dan toch kiezen voor evangelisch onderwijs? Van der Ven. "Ik heb geen behoefte om me af te zetten tegen het protestants-christelijk onderwijs. Ik merk wel dat veel scholen moeite hebben om hun christelijke identiteit vorm te geven. Veel evangelische mensen zijn daar niet blij mee. Maar mijn bezwaar richt zich met name op de onderwijswereld in het algemeen. Het zijn zulke versteende structuren, waarin voor vernieuwing nauwelijks plaats is." Het gesprek wordt even onderbroken wanneer J. Bosman, de rechterhand van Van der Ven, binnen komt lopen. "Moet je eens kijken, zegt hij verontwaardigd. Hij toont

een blad van de openbare school die het schoolgebouw – dat nu door De Passie gehuurd wordt onlangs heeft verlaten. "Ze schrijven dat het jammer is dat het gebouw nu gebruikt wordt door een 'behoudende reformatorische' school. Maar dat zijn we helemaal niet!"

Vernieuwend

Bosman en Van der Ven vinden het jammer dat er op deze manier over 'hun' school geschreven wordt. "Want we zijn juist vernieuwend bezig", legt de rector uit. "Kijk bijvoorbeeld naar het onderwijsprogramma. We bieden een integraal pakket aan. Kennis die leerlingen bij het ene vak opdoen, zoals coördinaten bij wiskunde, worden direct toegepast bij een ander vak, zoals kaartlezen bij aardrijkskunde. Verder stellen we een maatschappelijk werker en een orthopedagoog aan. Ook werken we met stamgroepen van ongeveer vijftien leerlingen die drie jaar bij elkaar blijven en al die tijd dezelfde mentor houden. In de stamgroep wordt 's morgens samen gebeden en gezongen."

Dat komt nogal veilig en beschermd over. Is het niet beter voor leerlingen om in een minder vertrouwde en een meer pluriforme omgeving gevormd te worden? Dan worden ze toch beter voorbereid op de maatschappij?

"Nee, we willen de leerlingen juist een basis meegeven. We creëren hier geen laboratoriumsituatie en voeden geen kasplantjes op. Dat zou fout zijn. We willen christelijke vakmensen afleveren, die niet alleen kennis van zaken hebben maar ook liefdevol omgaan met collega's. Kijk bijvoorbeeld naar de EO-jongerendag. Daar komen zeker geen wereldvreemde jongeren. Juist door het samen zingen en bidden krijgen ze een kick en gaan ze gesterkt de wereld in."

Jullie onderwijs is 'bijbelgetrouw.' Dat is een mooie term, maar wat houdt het in?

"De bijbel is van kافت tot kافت waar.

Wij hanteren de bijbel letterlijk en onverkort. Natuurlijk behandelen we de evolutietheorie, maar dan wel als een theorie. Daarnaast vertellen we ook over het creationisme. We geloven niet dat waardenvrij en objectief onderwijs bestaat. Dat is een fictie. Iedereen geeft bewust of onbewust op zijn of haar eigen manier les. Waardenvrije stof bestaat niet. Wij kiezen ervoor om de bijbel als uitgangspunt te nemen."

"Professor *Emile Vanbeckevoort*, econoom en jurist aan de universiteit van Brussel, heeft een belangrijke bijdrage geleverd aan ons onderwijsprogramma. Hij heeft drie dingen aan elkaar gekoppeld. Ten eerste datgene wat de Wet Basisvorming voorschrijft aan te behandelen stof, ten tweede heeft hij alle lesmethoden gescreend op door ons vastgestelde criteria en tenslotte heeft hij de link gelegd met kernwoorden uit de bijbel. Dit gebeurt door middel van een per computer bewerkte bijbelvertaling, de *Thompson Chain Reference Bible*." Van der Ven neemt als voorbeeld het vak economie. "Daarin komen

de begrippen 'schaarste' en 'behoeftebevrediging' voor. Wat zegt de bijbel over deze begrippen? Voegt dat wat toe? Jazeker, want het is de vraag of deze basisbegrippen uit de economie wel deugen. Onze leerlingen krijgen daarom ook extra informatie over de opvattingen van professor Goudswaard over 'de economie van het ge-noeg'."

Luis in de pels

Recht in de leer is deze vorm van evangelisch onderwijs zeker. De term bijbelgetrouw - of moeten we zeggen: biblicistisch - is op zijn plaats. Maar dat het hier slechts om een conservatieve reactie zou gaan, dat gaat er bij Van der Ven niet in. Dat blijkt ook wel uit de boeken waardoor hij zich laat inspireren, zoals *De ontscholing van de maatschappij* (1972) van de priester Ivan Illich en *Mens wie ben je?* van de karmeliet Stienissen: maatschappijkritiek van de bovenste plank. Misschien is het evangelisch onderwijs ook wel een beetje een luis in de pels van het onderwijsklimaat in Nederland.

Dr. C. Trimp

KERK IN AANBOUW

Haar presentie en pretentie

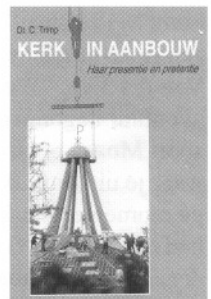
De groei van het Samen-op-Wegproces.
De toenemende invloed van de
Evangelische Beweging. Hoe houden wij
hieronder ons kerkelijk normbesef op peil?

288 pag., gebonden, f 30,-

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre B.V.

Postbus 25, 4460 AA Goes, tel. 0113-215591

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.